

HUZUR DERSLERİ

(Devam)

Ord. Prof. Ebül'ülâ Mardin

Hicri 1139 senesine ait malûmat :

Sinîni adâdedenberi eyyamı Ramazanı mübarekde Sadrâzam ve mürebbii efazılı âlem hazretlerinin âdeti hamideleri üzre huzurlarında Tefsiri Beyzavîyi takrir ve esrarı envarı tenzili keşif ve tenvir eyliyen fuzelayı mevalîi izamdan bir kaçı muktezayı tarikleri üzre mansıbları ile makziyülmeram ve Razî Abdüllâtîf efendi Edirne ve Mestçizade Abdullah efendi Bursa ve Mîrzazade Nilî Ahmed efendi Mısır kazalarında mesne-dârayı ahkâm olmaları ile sâbika Haleb kadısı İlmî Ahmed efendi ve Selâ-nikden mâzul Pirizade sahib Muhammed efendi ve müderrisini kiramdan Arapzade Salih efendi ve Köseoç Veli efendi ve Şer'iyyatî Halil efendi ve Darendelî Muhammed efendi alâtarikilmünavebe takrir ve mücavebeye mahi mezburun 3 üncü Çarşamba günü iptida ve ağaz ve zikrolunan farisani mizmarı maani ve beyanın kümeysi zebanları hilyei takrirdede kasabusebki ihraz eyledikten sonra mahi mezburun 25 inci günü idi şerif karib olmağla ders ve takrir karini encam ve mecalisi dersde bulunmaları mültezem olan damadı âsafî Kapudan Mustafa paşa hazretleri kakum kürk ve efendiler atayayı cezile ve muktezayı mevsim üzre sof feraceler ilbasile mazharı ihsan ve ikram kılınmıştı.» Aynı eser, Sahife 462.

Hicri 1140 senesine ait malûmat :

«Bir kaç senedenberi mutad olduğu üzre eyyamı mübarekei Ramazanda huzuru âsafî celilüşşanda Tefsiri Beyzavî tedris ve takririyle beynelakran tekmihi sermayei taayyün ve ünvan eyleyen fuzelayı mevalî ve müderrisinden Edirnedden mâzul Razî Ahmed efendi ve Halebden mâzul İlmî Ahmed efendi ve Mısırdan mâzul Nilî Ahmed efendi ve Arapzade Salih efendi ve Şer'iyatçı Halil efendi ve Şamî Ahmed efendi ve Darendelî Muhammed efendi bilmünavebe takrirdede memur olmaları ile sûrei

kerimeî Tâhâ tefsirinden bed ve takrîre aġaz ve esnayı dersde (İllâ tezkireten limenyahşa) âyeti kerimesinin mânasını tahkik halâinde istisnayı mûnkatı hususunda Salih efendi ile Darendeli Muhammed efendi dericeî muarazayı bâz edip müzakereleri muhavereye bâdi ve tarafeynin ispatı kelâmlarına tekayyüd ve ihtimamı sebebiyle bahsi mezbur hayli mütemadi olmuştu. Darendeli Mehmed efendi bu hususda sanîhai zamirini nakşi hariri tahrir etmekle tarafı bâhirüşşerefi âsafiden âlemi fuzela ve beldei Rumeli sedaretinden mâzul Mirzade Şeyh Muhammed efendi hazretlerine irsal buyurulup anlar dahi tarafeynin maksud ve meramlarına izah ve tenvir ve zikrolunan makamda muhtarları olan veġhi tahrir buyurdular.

Evahiri şehri mezbura deġin gayeti tahkik ve nihayeti tetkik ile haftada ikişer üçer gün takrir olunup padişahu ahaliperver ve şehinşahu maalikiüster cenaplarının sarayı âsafiyi teşrif buyurdıkları bazı eyyamda huzuru hümayunlarında takrir olunmasını ferman ve zikrolunan efazılı bu şeref ve itibar ile mümtazı akran buyurdıklarından gayri bahaneçüyi terbiyeti ahali olan damadı ekremleri sadriâli hazretlerinin sevk ve terbiyeleriyle zikrolunan mevalii izamdan mukaddemâ arpalığı olana zamime ve henüz arpalığı olmayana arpalık ihsan ve müderrisinden zikrolunan efendiler ve kariî ders Nedim efendinin kemalâtı zatiyelerine itibaren tertibi musammem olan silsilede rütbelerinde bulunan eskilerine takdim ile tahriklerini ferman buyurmaları ile pânihâdei maarici ulûm ve üftadei meyânı erbabı rûsum olan kâffeî erbabı fazlu kemali mesrur ve hoşhal buyurdular. Evahiri şehri mezburda silsilezuhur ve cümlesi ihrazı metalib ve meratib ile tahsili sürur ettiklerinden maada hazanei mekârimi âsafiden mutad oldukları sof ferace ve atıyyelerle kesbi neşatı cedit ve surî ve manevisürur ve imbisat ile idberbâlâyı id eylediler.» Aynı eser, Sahife 557.

Huzur dersleri devlet resmî teşkilâtına ithal edildiği halde sarayda takriri mutad olan tefsir derslerine devam olunarak bu derslerin şâsaalı ve itinalı durumunu muhafaza eylediği ve padişahın sır kâtiplerinin bile zabıtnamelerinde hâdiseleri tesbit ederken hususî tefsir dersini takrir eden âlimlerin isimlerini tebcil ile yazmak lüzumunu hissettikleri halde huzur derslerinde mukarrirlik eden zevata karşı bu itinayı mebadide göstermeyip (*Ulema efendiler geldi, mübahesede bulundu*) gibi basit cümlelerle hâdiseyi kayıt ve işaret eyledikleri görülmektedir.

Gurrası Cumartesi gününden sabit olan 1172 senesi Ramazanının 2 nci Pazar günü Topkapı Sarayında Nerdubanbaşı kasrında mutad tefsir dersini Kalyunî efendiden ve 3 üncü Pazartesi günü Biniş merasimi de yapılarak Topkapı Sarayında Yalısepetçilerinde Hamidî efendiden ve

4 üncü Salı günü Topkapı Sarayı Ağabahçesinde Muhaddis efendiden ve 8 inci Cumartesi günü Topkapı Sarayı Sünnetodasında Sıracı efendiden ve 9 uncu Pazar günü Ağadivanhanesinde Hamidi efendiden ve 11 inci Salı günü yine Topkapı Sarayında Muhaddis efendiden ve 13 üncü Perşembe günü Yalısepetçilerinde Kalyunî efendiden ve 17 nci Pazartesi günü Ağabahçesinde Sıracı efendiden dinledikleri ve ancak 18 inci Salı günü «Binişi hümayun» merasimi yapılarak huzuruna kabul ettiği 6 zattan mürekkep ilmi heyetce münazaralı tarzda yapılan tefsir dersini istima eyledikleri sır kâtibi zabıtnamesinden müstefat olmaktadır. Bu 6 zatın kimler olduğu zabıtnamede tasrih olunmamakla beraber, Vak'anüvis Vâsıf efendi 1172 senesi vukuatı meyanında temas ettiği bu mühim hâdisede Fetva emini Ebubekir efendinin mukarrirliğe intihap edildiğini ve müderrislerden Nebil Muhammed ve saray hocası Hamidi Muhammed efendi ve şeyhülislâm müfettişi İdris efendi ve Müzellef Muhammed efendi ve Konevî İsmail efendinin ilmi heyeti teşkil eylediğini yazmaktadır.

Vak'anüvis Vâsıf efendi, bu ilk huzur dersinde : *(Ya eyyühellezine âmenû kûnu kavvamine bilkıstı)* âyeti şerifesinin²⁰ Kazı Beyzavî tefsirinden takrir edildiğini ve münazara esnasında Müzellef efendi ile İdris efendi tarafından itirazlarda bulunulduğunu ve mukarririn herbirini müs-

20) Nisa sûresinin 133 üncü âyeti olup kıymetli âlimlerimizden İzmirli İsmail Hakkı bey, *(Türkçe Kur'anı Kerim Tercümesi)* adlı eserinde (2 nci tabı, cilt I, sahife 153) bu âyeti şu tarzda tercüme etmiştir :

«Ey iman edenler! Hakkaniyetin son derecesini tutun, isterse kendi aleyhinizde veya ananızın, babanızın, akrabanızın aleyhinde olsun, Allah için şahit olun, zengin olsun, fakir olsun, zenginin hatırını sayarak, fukaraya acıyarak hakkı ketmeyin) Allah onları (zengin ile fakiri veya aleyhine şahadet olunan ile lehine şahadet olunanı) himayeye sizden evlâdır. Artık adl ve insafta bulunmanız için hevese uymayın (veya haksızlıktan dönmemek için hevese uymayın). Eğer dilinizi bükerseniz veya dönerseniz (şahadeti tahriş ederseniz veya şahadeti ifadan imtina ederseniz) ukubet görürsünüz. Çünkü Allah işlediklerinizden haberdardır.»

Muhterem fâzıl Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır da *(Hak dini - Kur'an dili)* adlı eserinde (cild 2, sahife 1493) âyeti kerimeyi şöyle tercüme etmiştir :

«Ey o bütün iman edenler! Hakkaniyetle durup adaleti yerine getirmeğe uğraşır hâkimler, Allah için şahitler olunuz, gerekse nefislerinizin veya ebeveyninizin veya en yakınlarınızın aleyhine olsun, gerek zengin ve gerek fakir bulunsun, çünkü Allah ikisinden de akdemdir, onun için hakdan udul edip de nefsin arzusuna tâbi olmayın ve eğer (şayet) dilinizi eğer (büker) veya çekinirseniz şüphe yok ki Allah her ne yaparsanız habir bulur.»

kit cevaplarla ilzam etmiş olduğunu ve ders sonunda hey'eti terkip eden zevatın herbirine yüzer altın verildiğini yazmaktadır²¹.

Bu sene Ramazanın 19 uncu Çarşamba günü ikinci huzur dersinin Topkapı Sarayının Sarık odasında huzuru hümayunda 5 zatın iştirakile yapıldığı sır kâtibi zabıtnamesinde işaret edilmiştir.

Üçüncü huzur dersi, Ramazanın 20 nci Perşembe günü Topkapı Sarayı Ağabahçesinde yine ulemadan 5 zatın iştirakile yapılmıştır.

Dördüncü huzur dersi meclisi, Ramazanın 22 nci Cumartesi günü yine Sarayda Sofada aktedilmiştir.

Beşinci huzur dersi, Ramazanın 23 üncü Pazar günü Sarık odasında takrir olunmuştur.

Altıncı huzur dersi, Ramazanın 24 üncü Pazartesi günü Topkapı Sarayında Mahbubiye divanhanesinde Padişah huzurunda takrir olunmuş ve sadrâzam Koca Ragıp paşa da bu derste hazır bulunmuştur. Derste bulunan ulema efendilere altın ihsan edilmiştir.

Yedinci huzur dersi, Ramazanın 25 inci Salı günü Topkapı Sarayında Sofada takrir olunmuştur.

Sekizinci huzur dersi, Ramazanın 26 nci Çarşamba günü Topkapı Sarayında Ağabahçesinde huzuru hümayunda takrir olunmuştur.

Dokuzuncu huzur dersi, Kadir gecesinin sabahı olan Ramazanın 27 nci Perşembe günü Sarık odasında huzuru hümayunda takrir olunmuştur.

21) «Mubaheset ilmiye der huzuru hümayun :

Sehriyari bimüdanî dame fi kilaetissamadani hazretlerinin ilmi serife rağbetleri zayıf anılvasıf ve istımaı mebahisi nakliye ve akliyye meyl ve rükûnları vârestei izah ve keşif olduğuna binaen Ramazanı şerifde huzuru hümayunlarında Tefsiri Kaziden bir kaç âyet kiraat ve bir mukarrir ve beş nefer tâlib suretinde ulema cem'lyyet ile ifazai feyz ü bereket eylemeleri irade buyurulup Fetva emini Ebubekir efendi mukarrirliğe intihap ve müderrisini kiram ve ulemayı a'lâmdan Nebil Muhammed efendi ve seyhülislâm müfettişi İdris efendi ve Müzellef efendi tâlib mensilinde istishab olunup huzuru sāhanede içtima etmelerile (*Yâ eyyühellezine âmenü kânu kavvamine bilkesti*) âyeti şerifesini mukarriri mezkûr ahseni tâbir ile tefsir ve yenabil ulûmunu tefcir edüp beynelulema arazı gayrimufarık olan haset ve istibdat iktizasile Müzellef efendi ve İdris efendi muaraza ve mücadeleye kıyam ve herbiri cevabı mûskit ile ilzam ve akibi meclisde herbirine yüzer altın in'am olunup ilâhâzel'an bu âdeti hasene berdevam ve giderek izafatı efradı ulema ile teksiri cihati ikram kılınıp mebdel hayr olan şehriyari enamin sahaifi hasenatına naküncâyı havsalayı orkam olacak sevap yazılacağı tahkikkerdel has u âmdir.» Vâsıf tarîhi.

Onuncu huzur dersi, Ramazanın 29 uncu Cumartesi günü Binış merasimi icra olunarak Ağabahçesine gelen padişah huzurunda takrir edilmiş ve bu Ramazana ait huzur derslerine nihayet verilmiştir.

Zabıtnamede, içtimada bulunan ulemanın isimleri tasrih olunmadığı gibi Vak'anüvis Vâsıf efendi de yalnız birinci huzur dersine iştirak edenlerin — yukarıda işaret olunduğu veçhile — kimler olduğunu tesbit eylemiştir.

Zabıtnamedeki kayıtlardan anlaşıldığına göre bütün bu dersler öğle ile ikinci arasında yapılmış ve padişah ikinci namazının edasını müteakip ekseriya harem dairesine avdet eylemiştir.

1172 Ramazanında mutad tefsir dersleriyle huzur dersleri sayısının yukarıda gösterildiği veçhile 18 e baliğ olması ve 1173 senesinde 12 ye ve 1174 de 13 e ve 1175 de 15 e baliğ olarak adette ittıratsızlık ve teza-yüde temayül husule gelmiş bulunması nazara alınarak 1180 senesinde meclis adedi 19 a iblâğ ve tesbit edilmiş ve 126 zat da mukarrir ve muhatap olarak intihap olunmuştur. Bu 126 zattan herbiri bir gün için mecliste bulunacak ve her meclisi terkip eden zevattan «zaten ve zamanen» en ziyade kıdemli bulunanı meclise riyaset edip o günkü dersi takrir eyleyecekti.

Enveri tarihindeki sarahate nazaran, 1189 senesinde huzur dersi meclisleri yeniden tensik olunarak şeyhülislâmın re'yi alınmak suretile mukarrir ve muhatap 70 zat vazifede ibka ve beher Ramazan 8 meclisle iktifa esası kabul edildiğine göre, kûsurdan kat'annazar, her meclise mukarrir ve muhatap 8 zatın isabet ettiği görülmektedir.

1180 senesinde takarrür eden 126 adedinin 70 e tenezzülü ve 8 meclis esasının tesbit ve takarrürü bakımından mühim olan bu değişikliği isbat eder vesikalar aşağıya not halinde aynen alınmıştır²².

22) 1) «Zikri takriri tefsiri şerif der huzuru hümayun :

Ez kadim selâtini plsin ezkenehümullâhu fi a'lâ illiyin eyyamı mübareke! Ramazanda istima tefsiri âyâtı kur'aniye ile istigal ve cevahiri maanisile esdafi hafızaların malâmal edegeldikleri zamiri müniri sultanı kerametsemirde caygir olan hasaili hamideden olduğundan maada zatı hümayunları cümleden ziyade istizadei ecr ü sevabe münhemik ve râhı iktisabı hayrat ve meberrata münselik olmağın iktizayı seciyyei marziyei mülükâneleri üzre huzuru faizünnuru husrevanelerinde tefsiri şerif takrir olunmasın tenbih buyurmalarile şeyhülislâm efendi re'yle idad olunan fuhulü müderrisini kiramdan yetmiş kadar zevatı fezailsimat eyyamı Ramazanı şerifte hasbelmünavebe mahfeli hümayunu mekârimmerhunda sûrei kerime! Isrâ'dan bed ile tavzihi maanii âyât ve fethi mu'dilâti müsakilât ederek vücuhu adide

Tensiki takip eden huzur dersi, Kazı Beyzavî tefsirinden İsrâ sûrei şerifesi²³ takriri ile başlayıp bu sûre tefsirinin 1192 de ikmal edildiği 1193 senesi Ramazanında Fetih sûrei şerifesinin²⁴ ders mevzuu ittihaz edilmiş olmasından anlaşılmaktadır.

Bu sûrei şerife tefsirinin de 1198 senesinde itmam olunduğu, 1199 senesi Ramazanında Saf sûrei şerifesinden²⁵ (*Ve uhra tühubbunaha nasrun minallâhi ve fethün karîbün ve beşşirmüminin*) âyeti kerimesinin²⁶ tefsirile derse başlanmış olmasından müstedeldir²⁷.

İle maanî hafiyel Kur'anı izah ve teşrih ve hatırı enveri şehriyarı enamı tefrih edüp herbiri mekârimî âlemsumulu sultaniden behredar ve duayı devamı halifel zamana muvazebet ile meşgul ve derkâr oldular.» Tarihi Enveri, sahife 68; İstanbul University Kütüphanesi, No. 2437 Türkçe yazma.

2) «Zikri takrirî tefsiri Furkan der huzuru padişahı zaman :

Senel sabıka Ramazanı şerifinde huzuru hümayunu mehabetmakrunu şehriyaride bilmünavebe Tefsiri Kazî'den Sûrei İsrâ'yı takrir eden fudalayı müderrisinin halkanşini ifade olanları salî sâbık misullû bu senel müteyemmine Ramazanında dahi bilmünavebe sûrei mezkûre tefsirinin takririne kıyam eylemeleri dilhahı halifel eyyam olmağın iradel seniyyenin taallûk eylediği veçhile mâhı mezburun evvelinden muntasıfına dek meclisi hümayunu mü'lûkânelericün idad ve tahsis olunan ulemayı fezailzuhur alettertib dahili encümeni sultanı mâdeletunvan olmağa şerefyabı düstur olunup herbirinin cilvel kümeysi sebkı tazı hayali gubarengizi hilyel mübahese ve velveleendazı misakı münazara ve münakaşa olduğu hitamında atayâyı cezile ile duaları isticlâb olunarak huzuru hümayundan huruca mücaz ve ruhsatyâb oldular.» Aynı eser, sahife 84.

23) Kur'anın 14 üncü cüz'ünü teşkil eden ve Mushaf sırası ile 17 nci sûre olup 111 âyetli kerimeyi ihtiva eyleyen (*İsrâ veya Beni İsrâil*) sûresi Kur'anın yarısı olan 15 inci cüz'e tekaddüm etmektedir. Bu sûrei şerife Mekke'de şerefnâzil olmuştur.

24) Fetih sûresi. Kur'anın 26 nci cüz'ünün sonlarındaki sûrelerden biridir. Mushaf sırası ile 48 inci sûredir. 29 âyetli kerimeyi ihtiva eder. Medine'de şerefnâzil olmuştur.

25) Saf sûresi. Kur'anın 28 inci cüz'ünün ilk yarısında bulunan sûrelerden biridir. Mushaf sırası ile 61 inci sûredir. 14 âyetli kerimedden terekkep eder. Mekke'de şerefnâzil olmuştur.

26) Asrımız fuzalasından İzmirli İsmail Hakkı bey merhumun (*Türkçe Kur'anı Kerim Tercümesi*) nde bu âyeti kerime şöyle tercüme edilmiştir :

«Sevdiğiniz diğer bir nimet daha vardır. O da Allah tarafından yardım, yakın zamanda bir fetih ve muzafferiyettir. Bunları mü'minlere müjdele.» Sahife 832.

Yine asrımız ulemasından Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır bey merhumun

Vâsıf tarihinde tasrih olunduğu veçhile 1176 yılı Ramazanında «Huzuru hümayun dersine tahsis olunan ulema beyninde muaraza vukubulmuş ve (*Tatar efendi*) denilen zat (*Abdülümün*), efendiye italei lisanda bulunmuş» olduğu cihetle «Hetki perdei edeb» eden Tatar efendi Bozcaadasına tağrib ile tedip olunmuştur²⁵.

Müverrih Vâsıf 1180 senesi Ramazanında Sürei Bakara²⁶ evailinden bazı âyatı kerimenin ders mevzuu olarak takrir edildiğine işaret ediyor.

1193 senesi Ramazanında Fetih sûresinden bazı âyetlerin derslerde takrir edildiği sır kâtibi zabıtnamesinden müsteban olmaktadır. 1198 senesi Ramazanında da yine bu sûrei şerifden âyetler takrir edildiği ve sûrei şerifenin nihayet bulduğu anlaşılıyor.

1199 Ramazanında evvelce de işaret olunduğu veçhile, Saf sûresinden (*Ve uhra tühubunaha*) âyeti kerimesi takrir olunmuştur.

1200 tarihinde derslerde Fâtihadan başlayıp Mushaf sırasını takip etmek usulü ihtiyar edildiği cihetle bütün Ramazan bu sûre tefsiri takrir edilmiş ve ilk dersi Topkapı Sarayında Yalı denilen mevkide kütüphane hocası İsmail efendi vermiştir.

Hak dini - Kur'an dili) tefsirinde bu âyeti kerime, tekaddüm eden diğer âyetle birlikte şöyle tercüme edilmiştir :

«Günahlarınızı mağfiret buyurur ve sizi altından ırmaklar akar cennetlere ve Adın cennetlerinde hoş hoş meskenlere koyar, işte büyük kurtuluş (*fevzi azim*) odur. Diğer biri de ki onu seveceksiniz; Allahtan nusret ve yakın bir fetih, mü'minlere müjdele.» Sahife 4941.

27) Sır kâtibi Bolulu İbrahim efendinin tutmuş olduğu zabıtnamede şu sarahat vardır :

«Yalıda mâhı Ramazanda kıraat için huzuru hümayunda tefsiri şeriften tertib olunan sekiz meclisten meclisi üläda kütübhanе hocası İsmail efendi tefe'ül birle *Ve uhra tühubunaha nasrun minallâhi ve fethün karib*) âyeti kerimesinden tefsire iptidar kılindi.»

28) Üçüncü Sultan Mustafa tarafından gerek beyaz ve gerek telhis üzerine yazılmış olan ve Topkapı Müzesi Arşivinde mahfuz bulunan hattı humayunlarda henüz bu hâdiseye ait bir vesika elde edilememiştir. Âtiyen gerek bu müze arşivinde ve gerek Başbakanlığa merbut arşivde hâdisе ile ilgili bulunacak kaydın esere ilâve olunacağı derkârdır.

29) Bakara sûresi, Mushaf sırası bakımından ikinci sûredir. 287 âyetten tereküp etmektedir. Medînedе nâzil olmuştur.

1201 Ramazanında, takriri geçen sene bitmiş olan Fâtiha sûresini takip eyleyen Bakara sûresinden derse başlanmış ve 1205 yılı Ramazanında Bakara sûresinin (*Ve izkale rabbüke lil melâiketi*) âyeti kerimesi tefsirine kadar gelinmiştir³⁰. Demek beş sene zarfında Bakara sûresinden ancak otuz âyeti kerime takrir olunabilmiştir. Bu senenin ilk dersini Kuyucaklı Velîyüddin efendizade Seyyid Abdürrahman efendi takrir eylemiştir.

Hicri 1200 den itibaren perakende âyetler tefsirinden vazgeçilerek muntazam bir sıra takibi tekarrür ettiğine göre teberrüken bu seneye ait takrir olunan âyetlerin tafsilen beyanını, karilere âyetlerin derslere taksimi bakımından da bir fikir vereceğini düşünerek, muvafık buldum.

İkinci meclis mukarriri Seferli hocası Ödemişli Ali efendi de yine bu sûreden yukarıda yazılı âyeti takip eden (*Ve alleme ademelesmae*) âyeti kerimesinden (*Ve izkulna lilmelâiketi*) âyeti kerimesine kadar üç âyeti kerime tefsirini³¹ ve üçüncü meclis mukarriri kütüphane hocası Seyyid Muhammed Münib efendi de sûrei şerifenin 34 üncü âyeti olan (*Ve iz kulna lilmelâiketi iscudu liâdeme...*) âyeti kerimesi tefsirini³² ve

30) Bakara sûresinin bu 30 uncu âyeti kerimesini İzmirli İsmail Hakkı bey merhum (*Türkçe Kur'anı Kerim Tercümesi*) nde şöyle tercüme etmiştir :

(*Hani Rabbın meleklere «Ben yeryüzünde bir halife yaratacağımı» demişdi. Melekler de «Yeryüzünde fesad çıkaracak, kan dökecek kimse mi yaratacaksın ? Biz ise sana hamdederek tesbih, seni her bir ayıptan tenzih ediyoruz» demişlerdi. Allah «Ben sizin bilmediklerinizi bilirim» demişdi*) sahife 7.

31) İzmirli İsmail Hakkı bey merhum, şu üç âyeti de böyle tercüme ediyor :

(*Allah Âdeme bütün esyanın isimlerini öğretti. Sonra o esyanı meleklerle gösterip «Eğer müddeanızda gerçek iseniz bunların isimlerini bana bildirin» dedi. Melekler cevap verdiler : «Seni her türlü ayıptan tamamiyle tenzih ederiz. Senin öğrettiğinden başka bizim hiçbir bilgimiz yoktur. Çünkü hakim sensin, alim sensin.» Allah : «Âdem, meleklerle esyanın isimlerini bildir.» dedi. Âdem de meleklerle isimlerini bildirince Allah : «Ben size göklerde yerde olanı, olacağını bilirim, sizin âşikâr söylediklerinizi, gizli tuttuğunuzu şeyleri de bilirim demedim mi ?» dedi.*) Sahife 8.

32) Bu âyeti kerimeyi de İzmirli İsmail Hakkı bey merhum böyle tercüme etmiştir :

(*Hani meleklerle «Âdeme secde edin» demişler, onlar hemen secde etmişlerdi. Yalnız İblis secdeden çekinmiş, bunu kibrine yedirememişdi. O zaten kâfirlerden idi.*)

İzmirli merhum, (*O zaten kâfirlerdendi*) ibaresi hakkında not olarak şu izahatı veriyor :

dördüncü meclis mukarriri Has kiler hocası Trabzoni Muhammed efendi (*Ve kulna yâ âdemüskün...*) âdemüskün âyeti kerimesi tefsirini³³ ve beşinci meclis mukarriri Mucurlu Ali efendi yukarıda bahsi geçen âyeti kerimenin (*Ve lâ takraba*) dan başlayan son kısım tefsirini ve altıncı meclis mukarriri Niğdeli Hasan efendi (*Fe ezelle hümeşşeytanü anha...*) âyeti kerimesi tefsirini³⁴ ve yedinci meclis mukarriri Bolulu Mustafa efendi (*Fetelekka âdemu min rabbihi kelimâtin...*) âyeti kerimesi tefsirini³⁵ ve sekizinci meclis mukarriri Milâs müftisizade Seyyid Muhammed efendi de (*Kul nehbitu minha cemiyân...*) âyeti kerimesi tefsirini³⁶ ve mukarrirler meclisinde münavebe icabı sıra kendisine gelen mukarrirlerden Seferli Hocası Ödemişli Ali efendi (*Vellezine keferu ve kezzebu biâyâtma...*) âyeti kerimesi tefsirini³⁷ takrir eylemiştir.

1206 senesi Ramazanının ilk meclisi, geçen sene takrir olunan âyetleri takip eden yine Bakara sûresinin (*Yâ Benî İsrâil ezkûru...*) diye başlayan 40'ıncı âyeti kerimesi tefsirini hazine hocası Kuyucaklızade Seyyid Abdürrahman efendi takrir eylemiş ve mukarrirler meclisi dersini de, nöbet kendisine gelen Mucurlu Ali efendi vermiştir. Ve bu sene ve onu takip eden 1207 senesi sekiz dersinin sonuna kadar 20 âyeti kerime tefsirine muvaffakiyet elvermiştir. Çünkü bu 1207 senesinin mukarrirler meclisinde, sıra kendisine gelen mukarrir Niğdeli Hasan efendi Bakara

«İlmi ilâhîde kâfirlerdendi. Yahut emri ilâhîyi kabîh görmekte kâfirlerden oldu, demektedir.»

33) (*Biz, «Âdem! sen ve zevcen Cennette sâkin olun, dilediğiniz yerlerde onun yemışinden, yiyeceğinden bol bol yiyin, yalnız bu ağaca yaklaşmayın yoksa ikiniz de kendinize zulmetmiş olursunuz» dedik.*) İzmirli İsmail Hakkı bey, adı geçen eser, sahife 8.

34) (*Bunun üzerine Seytan onları Cennetten kaydırды, içinde buldukları nimetten cüddâ etti, biz de «Birbirinizin düşmanı olduğunuz halde inin, arzda sizin için bir vakte kadar kalmak ve geçinmek vardır» dedik.*) İzmirli Hakkı bey, adı geçen eser, sahife 9.

35) (*Artık Âdem, Rabbindan birkaç kelime aldı, kabul etti, Allah da töbesini kabul buyurdu, çünkü tevab odur, rahîm odur.*) İzmirli İsmail Hakkı bey, a. g. e. S. 9.

36) (*Dedik ki: «Hepiniz buradan inin, eğer benden size bir rehber gelir de artık benim rehberime tâbi olana hiç bir korku yoktur, onlar mahzun da olmazlar.»*) İzmirli İsmail Hakkı bey merhum, a. g. e., sahife 9.

37) (*Kâfir olup âyetlerimizi tekzib edenler yok mu, işte onlar ateşliktir. Orada daima kalırlar.*) İzmirli İsmail Hakkı bey, a. g. e., sahife 9.

sûresinin 60'ncı âyeti kerimesi olan (*Ve izisteska Musa likavmihi*)³⁸ yi takrir eylemiştir. Bu mukarrirler meclisine mukarrirlerden başka Bıyıklı Muhammed efendi, Vefa Şeyhi Seyyid Abdullah efendi ve bostancılar hocası Elhac Sadullah efendi de katılmışlardır. Bu suretle meclisi terkip eden âlimlerin sayısı 11 i bulmuştur. Kuyucaklızade Abdurrahman efendi İzmir kadılılığına tayin edilmiş olduğundan birinci meclis dersi mukarrirliğinden ayrılmış bulunması sebebiyle bu mecliste hazır bulunmayıp kendisini birinci ders mukarrirliğinde ikinci ders mukarriri Seyyid Muhammed Münib efendi istihlâf eylemiştir.

1210 senesi Ramazanında mukarrirler meclisinde Vefa Şeyhi Abdullah efendi (*Ve izâ kıylelehüm âminu bimâ enzellâhu...*) âyeti kerimesi³⁹ tefsirini takrir ettiğine göre bu üç sene zarfında 31 âyeti kerime tefsirinin takrir edilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Mukarrir Vefa Şeyhi Abdullah efendi bu âyeti kerimede (*Kul felime*) cümlesi üzerinde çok derin tetkiklerde bulunmuş, yalnız (*Kul*) kelimesinde iki saatten fazla durmuştur.

Müverrih Vâsıftan naklen Cevdet Tarihinde yazıldığına göre, H. 1215 yılı Ramazanında hoca Münip efendi mezunlarından Kudsi efendi tarafından takrir olunan dersde bir aralık şiddetlenen münakaşa müşatemeye müncer olmuş ve bu esef verici hâdise ancak padişahın dersi kesmesi ile nihayet bulabilmiştir. Keyfiyetin bahsi geçen tarihten naklini, derkâr olan tarihi ehemmiyeti hasebile, muvafık bulmaktayım :

«De'bi müstahseni devleti aliyye olduğu üzere evaili Ramazanı şerifde her gün huzuru hümayunda huzur dersi ünvanile bir meclis tertib olunarak her meclisde efahimi ülemeden bir mukarrir ile müderrisinden yedişer, sekizer⁴⁰ muhatap bulunup tefsiri Kazii Beyzavî kıraat edilir ve

38) (*Hani Musa kavmi için su istemiş, biz de ona «Âsânı taşta vur» demistik, O da vurdu, ondan on iki göz kaynamıştı, herkes içeceği gözü bilmisti. Allahın rızkından yiyin, için de yeryüzünde fesad ederek haddinizi tecavüz etmeyiniz» demistik.*) İzmirli İsmail Hakkı bey, a. g. e., sahife 13.

39) Bakara sûresinin 91'inci âyetini İzmirli İsmail Hakkı bey merhum söyle tercüme etmiştir.

(*Onlara «Allahın inzâl ettiği kitaba inanınız» denildiği zaman onlar «Bize inzâl olunan kitaba inanınız» derler. Kur'an onların yanlarındaki kitabı tasdik eden hak bir kitab iken onlar kendilerine nâzil olan kitaptan maadasını tanımıyorlar. Onlara de ki : «Eğer mü'min iseniz — yani size nâzil olan Tevrata inaniyorsanız — niçün daha evvel Allahın peygamberlerini öldürdünüz ?*) İzmirli İsmail Hakkı bey, a. g. e., sahife 20.

40) Kabul olunan usule rağmen H. 1215 tarihinde her meclis muhatapları adedi yedi - sekiz bulmamıştı. Bu kaydın bir zuhul eseri olduğunu sanıyoruz.

bâdehu cümlesinin surraları verilir. Ol vakit seferler takribile atayayı saire gibi bu surralar dahi kabulü tenezzül etmiş iken Sultan Selimülbal hazretleri, ulemaya meyl ve teveccühlerin izhar ile bu surraları yüzer kuruşa iblâğ edüp Valide Sultan tarafından dahi başkaca yüzer kuruş ihсан buyurulur oldu. Bu derslerde ötedenberi bazı esile ve ecvibe irad olunageliüp ancak mübahesatın resmi edebe riayetle icrası iltizam olunagelmış iken bir müddettenberi hoca efendilerden bazıları daireyi edepten çıkarak teferrüt ve mükâbere vâdisinde muaraza ve müşacereye kıyam eder oldular. İşte işbu 1215 senesi Ramazanında dahi hoca Münib efendi mezunlarından Kudsi efendi mukarrir olduğu halde muhataplardan bazıları vazifei ülülelbab olan usulü âdabdan çıkıp ve inani bahis ve münazarayı vâdii inad ve mükâberede tariki cedele çevirüp bu veçhile vâki olan mücadele huzuru hümayuna yakışmayacak surette müntici müşate-me olmuştur.

Bu vak'ayı beyan sadedinde Vâsif efendi der ki : (O fırkayı saadet-mendin bazısı dersin bahisden bilkülliye haliyyünü revâ görmiyerek bilâ muaraza es'ilei sehletülevbibe irad edüp bazıları dahi davayı teferrüt ve inat yolunda mukarrirler ile bivecih münakaşa ve itâlei lisan ile ağzı münaveşe edegeldikleri beher sene mesmu ve bu muarazayı nâbercânın seyyiesi Ebüşşarib Mehmed efendi gibi bir ehli ilmi balâyı tâki iltifattan hazîzi idbare mütehafit eylediği⁴¹ vâsılı dereceyi şüyu olup kıssadan hisse almak lâzım iken bu defa mecâlisin birinde mukarrir bulunan Kudsi efendiye Dağistanî Abdürrahman efendi ve Ahıskalı Ali efendi ve Kastamonulu Ömer efendi alelumum savletendazı hücum ve hâsılı bahisleri müeddîi mubağaza ve şütum olup mukarrir her ne kadar rıfk ile hitab ve beynellütfi velitab suallerine iradı cevab ettiyse dahi taifei inadiye (lâ nüsellim) ağvazelerin ayyuka resa ve kelâmı hakkı kabuldin imtina ve ibâ edüp huzuru hümayun mahalli edeb ve huzu' ve makamı meskenet ve huşu' iken kelîmatı lâğîye ve itirazatı vâhiye ile mukarriri bigayri-hakkın tahkir ve izdira hulyasında oldukları mir'atı temâsili hakayiki eşya olan tab'ı giytî incilâyı mülükânede rûnuma olmağla filhal nakzı meclise îma buyurdular. Ve mutad olan atiyeleri eğerçi bu defa ita olundu, lâkin mezkûrûlesamî üç nefer müderrislerin huzur dersinden memnuiyetleri fetvâpenah cenaplarına işrab ve tenbih kılındı. Meclisi mezkûrda cereyan eden bahisler ve tahaddüs eden nâbeca sözler arabi-

41) H. 1207 senesi Ramazanının mukarrirler meclisinde Mucurlu Ali efendi ile Bıyıklı (Ebüşşarib) Mehmed efendi arasında geçen malûm hâdiseden kinayedir.

yülibare bir risaleye⁴² dercolunmuş idiğünden münakaşa ve müşatemeye dair olan sözleri tay ile yalnız mebahisi bu mahalle dercolunur. Şöyle ki :

Mukarrir Kudsi efendi (*Em küntüm şühedae izhazara Yakubelmevtü izkale libenîhi mâtâbidune min bâdi kalû na'bidu ilâheke ve ilâhe âbaike İbrahime ve İsmâile ve İshaka ilâhen vâhîden ve nahnu lehu müslümun*), âyeti kerimesini kıraat ettikten sonra «em» kelimesini idrab mânasına olan «bel» ile tefsir ettikte Kastamonulu Ömer efendi : «Bel mânası nereden alındı ?» demekle mukarrir : «Beyzavî'nin em kelimesi munkatîa ve andaki mânayı hemze inkârdır, dediğini irad ile hemzeyi muta-zammın idrabiye olup (*Bel'e küntüm şühedae*) mânasına ifade eder» diyince Ömer efendi : «Hazreti Yakub'un oğullarına milleti islâme müdâvemet edin deyu ettiği vasiyetin faidesi olmadı, zira vasiyetile mütenebih olmadılar.» dedikte mukarrir : «Bu idrab mühimden ehemme intikal kabilindedir, şu sebepten ki, taifai Yahud hazreti resulü ekreme dediler ki : Yakubun huzuru mevte evlâdına Yahudiyet tavsiye ve tenbih eylediğini bilmez misin ? Pes kavmi merkumu tevbih zımnında bu âyet nâzil olduğunu Kazi tasrih etmiştir» demesi üzerine : «Hitab eğer müminler içinse bu âyette nükte nedir ?» deyu tekrar suale iptidar etmeğin mukarrir dahi : «Hak Taalâ buyurdu idi ki : İslâmdan ibaret olan milleti İbrahimden iğraz edenler câhil ve sefihlerdir. Bundan ehemme izrab ve müminine imtinan⁴³ buyurup, şöyle ki : Vasiyeti Yakuba hazır olmadığınız halde muttali oldunuz ve bu keyfiyeti efdali rûsûl olan nebinizin mucizatından olan vahy ile bildiniz pes bisetile muğtenim ve hakkı muta-baat üzere ana tâbi olun tâ ki felâh bulasız ve sizden evvel gelenler gibi ol vasiyete muhaliflerden olmayasız» deyu cevap verdiğinde sâil : «Bu cevap bâtıldır, zira Bâri Taalâ hakkında imtinan sıfatı noksandır.» demesine cevaben mukarrir : «Kul lâtemünnu aleyye islâmeküm belillâhu

42) Kütüphanelerimizde yapılan bütün araştırmalara rağmen, henüz bu arapça risale elde edilememiştir. İleride rastlandığı takdirde bahsi tenvire medar olan hususlarının tercümesi ve esere derci mukarrerdir.

43) Bakara sûresinin 134 üncü âyetidir. İzmirli İsmail Hakkı bey merhum bu âyeti kerimeyi şöyle tercüme etmiştir :

«Yâkub - ihtizar halinde iken siz hazır mıydınız ? (Yahut : gâib miydiniz, yoksa hazır mı ?) Hani Yâkub oğullarına : «Benden sonra kime ibadet edeceksiniz ?» demis, onlar da «Senin mâbuduna, babaların İbrahim, İsmail, İshakın mâbudu olan bir tek mâbuda ibadet ederiz, biz ancak ona münkadız» demislerdi.» İzmirli İsmail Hakkı bey, a. g. e., sahife 32.

44) Basa kakma.

yemünnü aleyküm en hedâküm lîliman» âyetini⁴⁵ tilâvet ile : «İmtinan insana göre sıfatı noksan olup, Bâri Taalâ tarafından zuhur eden imtinan mahzi inâyet ve ihsandır» deyi sâili ilzam ederek bu mülâbese ile mukarrıre füşhatı hengâm ve fırsatı mecali kelâm elveriş ol dahi huzzara hitab ve : «Mevt makulâtta kangı makuledendir?» deyi isticvab ettikte Ahıskalı Ali efendi : «Mevt, makulâtta değildir, zira makulât aksanı mevcudattandır, mevt ise ademi mahzıdır» demesi üzerine mukarrır : «Ellezi halakalmevte velhayate» âyeti kerimesinin tefsirinde Beyzavî takdir yahut icat mânasın iş'ar edüp tefsiri evvele nazaran mevt, «Ademülhayat, amma minşanihi enyeküne hayyen» mefhumundan ibaret emri ademi olup pes buna icat müteallık olmaz, ama takdir mevcuda taallük ettiği gibi mâduma dahi taallük eder, zira bu surette mevt ile murad hayat üzerine mukaddem olan mevttir. Nitekim Hak Taalâ «Ve küntüm envaten» buyurup Beyzavî dahi «Ve kaddemelmevte» ile işaret ve ademi sırfı ezeli olduğuna tenbih eyledi. İşte bu mevte halk taallük etmez, etse hâdis olmak lâzım gelir. Tefsiri sâniye nazaran mevten murad «ademülhayatı ammenittasafe bihâ» mefhumu ile muarref olan mevttir. Ve bu târif kablelhayat olan mevte mütenavil değildir. Böyle olunca makablelhayata itlakı, mecazdır. Bu takdirce halkın mevte taallûku zâhirdir, zira mevt melekâtına muzaf olan ademat kabilinden olmağla bu suretle kendiye halk taallük eder. Nitekim «Ve caelezzulûmatı vennur» âyetinde «cail» taallük ettiği gibi. Ve zulmet nura muzat arazdır züm eden bu âyetle ihticac eyledi halbuki ama gibi ademülmeleke olup kendiye cail taallük etmeyen ademi sırf olmadığını bilmedi» deyi bahse feysal verdikten sonra Dağistanî ile Ahıskalı veçhi âhar iradına şeddi nitak ve mevten cevher olmasında ittifak ederek yevmi kıyamette mevten sûreti kebişte zabh olunacağı rivayetile istidlâl eylediler. Mukarrır dahi : «Kebîş ve zebih kaziyesi ademi mevten kinayedir, veleinsüllim yevmi kıyamette maanii mâkule kabilinden olup ta hariçte vücudu olmayan a'malın vezn için sûreti cevherde halkolunacağı gibi mevt dahi ol gün cevher olsun ve kebiş suretinde zebholunsun, sual ancak dünyada olan mevttendir» demekle bâiradei seniyye meclisi bahse hitam ve serriştei münakaşa ve muarazaya infisam verildi». Cevdet Tarihi, Cilt VII, Sahife 85 - 86; Matbaai Osmaniye tab'ı.

45) Hûcurat sûresinin 17 nci âyetidir. «Onlar cenksiz müslüman olmakla sana minnet yükletiyorlar. Onlara de ki : Müslüman olmanızla bana minnet yükletmeyin. belki imanınızda gerçek iseniz Allah size imana yol göstermekle size minnet yükletir.» İzmirli İsmail Hakkı bey, a. g. e., sahife 770.

Bu münazaalı dersde Bakara sûresinin 134 üncü âyeti kerimesi ders mevzuunu teşkil ettiğine göre H. 1210 dan itibaren 5 sene müddet zarfında 38 âyeti kerime takrir edildiği anlaşılmaktadır.

H. 1251 senesi Ramazanı mukarrirler meclisinde de Çerkeşli Hoca Muhammed efendi tarafından Sûrei Âli İmran'ın⁴⁶ son âyeti celilesi olan (*Yâ eyyühellezine âmenusbüru ve sâbiru ve râbitu vettakullâhe Laalleküm tüflihun*) âyeti kerimesi⁴⁷ takrir edildiğine göre Fâtiha tedrisinden itibaren 51 sene müddet zarfında huzur dersleri ilmi meclislerinde 3 sûreyi terkib eden 494 âyeti kerime takrir olunmuş ve 30 cüzü teşkil eden Mushafı şerifin 4 cüzü ve 3 hizbi itmam edilmiş demektir.

Âli İmran sûresini takip eden Nisâ sûresine ait tefsir takrirlerinin ancak 15 senede bitirilebildiği H. 1266 yılı Ramazanında Mâide sûresinin⁴⁸ ilk âyetini teşkil eden : (*Ya Eyyühellezine âmenu evfu bilukud*) âyeti kerimesi⁴⁹ tefsirinin takrir edilmiş bulunmasından anlıyoruz.

İkinci Sultan Abdülhamid'in cülûs yılı olan H. 1293 senesi Ramazanında mukarrir Yanyalı Hacı Ömer efendinin (*Yâ benî ademe hüzu ziyeteküm inde külli mescidin...*) âyeti kerimesi⁵⁰ tefsirini takrir etmiş olmasına nazaran H. 1266 dan ileri doğru 27 sene zarfında ancak (*Mâide*) sûresinden (*Âraf*) sûresine kadar takrir olunabilmıştır. Âraf sûresi⁵¹ malûm olduğu veçhile, Mushaf'ın 9 uncu cüzünde mevki almaktadır. Yanyalı Ömer efendi, H. 1294 senesi Ramazanında yine bu sûreden : (*Yâ benî âdeme imma ye'tiyenneküm rusulün minküm yakussune aleyküm âyâti...*) âyeti kerimesi⁵² ve H. 1259 senesi Ramazanında yine bu sûreden :

46) Mushaf sırası ile 3 üncü sûre olan Âli İmran sûresi Medinede nâzil olmuştur. 200 âyettir.

47) Âli İmran sûresinin 200 üncü âyetidir. «Ey iman edenler katlanın, düşmanınızdan daha çok katlanın, düşmana karşı durun, Allahtan sakının ki felâh bulasınız.» İzmirli İsmail Hakkı bey, a. g. e., sahife 119.

48) Mâide sûresi Mushaf sırası ile 5 inci sûre olup Medinede nâzil olmuştur. 123 âyettir.

49) «Ey iman edenler, bağlandığınız ahidleri yerine getiriniz» İzmirli İsmail Hakkı bey, a. g. e., sahife 162.

50) Âraf sûresinin 31 inci üyetidir. «Ey Âdem oğulları : secde yerinde ziyetinizi alın, (*Avret yerini örten libasınızı giyin*) yiyin, için, israf etmeyin, çünkü Allah israf edenleri sevmez.» İzmirli İsmail Hakkı bey, a. g. e., sahife 226.

51) Âraf sûresi Mushaf sırası ile 7 nci sûredir, Mekkede nâzil olmuştur. 206 âyettir.

52) Âraf sûresinin 36 nci âyetidir. «Ey Âdem oğulları, sizin içinizden size âyetlerimi beyan eden peygamberler gelince her kim ki sakınıp işini doğrultursa onlar için korku yoktur, onlar mahzun da olmazlar.» İzmirli İsmail Hakkı bey, a. g. e., sahife 227.

(*Ve nâda eshabünnâri eshabelcenneti...*) âyeti kerimesi⁵³ ve H. 1296 Ramazanında yine bu sûreden : (*Ve ilâ Âdin ahâhüm huden kale yâ kavmi bdullahe mâlekün min ilâhin gayrihu efelattakun*) âyeti kerimesi⁵⁴ tefsirini takrir ve bu dört senelik takrirlerini bir kitap halinde te'lif eylemiştir.

H. 13 üncü asrın mebadisinde mukarrir fâzılı şehir Tikveşli üstadımız Yusuf Ziyaeddin efendi merhum, yine Âraf sûresinden : (*Innellezinetta-hazulicle seyenalühüm gazabün minrabbihim...*) âyeti kerimesi⁵⁵ tefsirini takrir buyurdularına göre takriben 100 sene zarfında ancak Mushafı Şerifin 10 uncu cüzüne yani üçte birine yaklaşılabilmıştır.

H. 1304 yılı Ramazanında mukarrir Lûtfi efendi merhum da yine Âraf sûresinden : (*Ve iz ahaze rabbüke min benî âdeme min zuhurihim zürriyetehüm...*) âyeti kerimesi⁵⁶ tefsirini takrir eylemiştir ki bu âyeti kerime, Tikveşli merhumun takrir eylediği âyeti kerimeden 18 âyet sonradır.

Huzur Derslerindeki takrirlerin, ekseriya yapıldığı veçhile eser haline ifrağında arapça olarak değil, türkçe yazılması hakkındaki iradei seniyye

53) Âraf sûresinin 50 ve 51 inci âyetleri :

«Cehennemlikler cennetliklere «Bize biraz su akıtın da icelim veya Allanın size verdiği rızıktan verin de iyellim» diye nidâ edecekler. Onlar ise «Allah yemeyi de, içmeyi de dinlerini eğlence, oyuncak edinip dünya dirliğine aldanan kâfirlere haram kılmıştır» diyecekler. Böyle olunca vaktile bugüne kavusacaklarını nasıl unutmuşlar. Âyetlerimizi nasıl bilerek tanımamışlar ise, biz de bugün onları unutturuz». İzmirli İsmail Hakkı bey, a. g. e., sahife 320.

54) Âraf sûresinin 65 inci âyeti : «Âd kavmine de nesil itibarile kardaşları olan Hud'u gönderdik. Hud onlara dedi ki : «Ey kavmim, Tanrıya tapın, ondan başka sizin için tapacak yoktur. Daha onun gazabından sakınmıyacak mısınız?». İzmirli İsmail Hakkı bey, a. g. e., sahife 233.

55) Âraf sûresinin 152 nci âyeti : «Buzluğu mâbut edinenler yok mu, onlara Rabları tarafından gazab erişecek, dünya dirliğinde de rüsvaylık gelecek. Biz, iftira edenleri böyle cezalandırırız.» İzmirli İsmail Hakkı bey, a. g. e., sahife 246.

56) Âraf sûresinin 172 - 173 üncü âyetleri : «Hani Rabbin âdem oğullarının sırtından zürriyetlerini çıkarmıştı. Onları kendilerine şahit tuttu da ben sizin Rabbiniz değil miyim ? dedi. Onlar, «Evet Rabbinizsin, kendimize şahit olduk» dediler. Bu da kıyamet günü «Bizler bu ikrardan gafiller idik», «veya ancak bundan evvel babalarımız şerik koşmuşlardı. Biz ise onlardan gelen zürriyetleriz. (Yani onlara uyduk) Bâtil işleyenlerin işiyle bizi helâk mi edeceksin ?» dememeleri içündür.» İzmirli İsmail Hakkı bey, a. g. e., sahife 251.

südüru tarihi olan H. 1315 senesi Ramazanında mukarrir Abdülkadir efendi merhum (*Tövbe*) sûresinden⁵⁷ : (*İntusibke hasenetün tesühüm...*) âyeti kerimesi⁵⁸ tefsirini takrir ettiğine göre H. 1304 den itibaren 11 sene zarfında takriben bir cüzü ve bir hizib takrir olunabilmiştir.

Memleketimizde meşrutiyetin ikinci defa ilânı senesine tesadüf eden 1326 yılı Ramazanı Huzur Derslerinde (*Yunus*) sûresine ait tefsirin bitirileceği yolunda esbak Şeyhülislâm Mustafa Sabri efendi tarafından (*Beyanülhak*) adlı mecmuada verilen malûmata nazaran o sene sonunda dersin : (*Vettebi, mâyuhâ ileyke vasbır hattâ yahkûmallahu vehüve hayrühakimîn*) âyeti kerimesine⁵⁹ vardığı anlaşılmaktadır. Bu sûrenin ilk âyetleri⁶⁰ de (*Elif, lâm, ra, tilke âyâtülkitabilhakîm Ekâne linnâsi aceben en evhayna ilâracülün min hüüm en enzirinnâse...*) dir ki mukarrir ders vekili Gümölcüneli Âsım efendi tarafından takrir edilmiş olduğunu işaret etmişdik.

Mabeyn başkâtibi Halid Ziya Uşşaklıgil merhumun dinlediğinden bahsettiği mukarrir Debrelî Vildan Faik efendi merhumun H. 1329 Ramazanındaki Huzur Dersinde (*Hud*) sûresinden⁶¹ : (*Ve ilâ Âdin ahahümhuden kale ya kavmi bdullahe mâleküm minilâhin gayrihu inentüm illâ müfterun*) âyeti kerimesinin⁶² takrir ettiğine göre Beşinci Sultan

57) Tövbe sûresi Mushaf sırası itibarile 9 uncu sûredir. Medînedede nâzil olmuştur, 129 âyettir.

58) Tövbe sûresinin 50 nci âyeti kerimesi : «Sana bir iyilik gelirse o iyilik onları hasetlerinden tasaya düşürür. Şayet sana bir müsibet erişirse «biz bundan evvel işimizi yoluna koyduk (*Dûrendişâne hareket ettik*) gizlice düşmanlarla uyustuk. Seferden geri kaldık, bize ne» derler, bu musibete sevinerek dönüp giderler.» İzmirli İsmail Hakkı bey, a. g. e., sahife 279.

59) Yunus sûresinin 110 uncu âyeti : «Sana ne vahyolunursa ona tâbi ol. Allah hükmedinceye kadar katlan. O, hâkimlerin en iyisidir.» İzmirli İsmail Hakkı bey, a. g. e., sahife 315.

60) «Bu, hikmeti müstemil olan kitabın âyetleridir. Halkı Allah azâbıyla korkutsun, mü'min olanlara rablarının yanındaki yüksek mevkileri müstulasın diye oldu ? Kâfirler bu, herhalde apâsikâr bir büyüçülüktür, dediler». İzmirli İsmail Hakkı bey, a. g. e., sahife 296.

61) Hud sûresi, Mushaf sırasıile 11 inci sûredir. Bir iki âyetten maadası, Mekke'de nâzil olmuş 123 âyettir.

62) Hud sûresinin 51 inci âyeti : «Ad kavmine kardasları Hud'u gönderdik. Hud dedi ki : «Ey kavmim, Allaha tapın sizin için ondan başka bir tapacak yoktur. Siz uyduranlardan başka bir şey değilsiniz.» İzmirli İsmail Hakkı bey, a. g. e., sahife 324.

Muhammed devrinde 12 nci cüzün itmam edilmek üzere olduğu anlaşılmaktadır.

Altıncı Sultan Muhammed'in (*Vahideddin*) in huzurunda son ders olarak (*Hicir*) sûresindeki⁶³ : (*Ve inkâne eshabüleyketi lezâlimin fentakamna minhüm ve innehüma lebi imaminmübin*) âyetine⁶⁴ ait tefsir takrir olunmuştur.

10 Cemazievvel 1339 ve 20 Kânunusâni 1337 tarihli ve 85 sayılı Teşkilâtı Esasiye Kanununun I. inci maddesile hâkimiyet padişah'tan alınıp bizzat millete ve 2 nci maddesile de icrai ve teşrii kuvvetler de onun yedi kudretine verilmiş ve 7 nci maddesile de harp ilânı, sulh akdi gibi bütün hükümranlık hakları milletin nefsinde cemedilmiş bulunması itibarile Osmanlı İmparatorluğu tarihe intikal edip yerine yeni ve milli bir Türkiye Devleti ve yine bu tarihlerdenberi padişahlık merfu olduğundan yerine Türkiye Büyük Millet Meclisi kaim olmuştur.

«Saltanatın ilgası ve hilâfetin hanedanı Âli Osman'a aidiyeti» hakkında 2 Teşrinisâni 1338 tarihli Büyük Millet Meclisi kararının 2 nci maddesinde : «Hilâfet, hanedanı Âli Osman'a aid olup halifelîğe erşed ve aslâh olanı intihab olunur. Türkiye Devleti makamı hilâfetin istinatgâhıdır.» tarzındaki sarahate binaen halifelîğe Abdülmecid efendi intihab olunmuş ve Huzur Derslerine Dolmabahçe Sarayında onun huzurunda devam edilmiştir.

Abdülmecid efendinin halifelîği. «Hilâfetin ilgasına ve hanedanı Osmanî'nin Türkiye Cumhuriyeti memaliki haricine çıkarılmasına dair» 26 Recep 1342, 3 Mart 1340 tarihli kanun ile nihayet bulmuş olduğundan, Huzur Derslerinin 1341 Ramazanında sona ermiş bulunduğunu kabul etmek lâzımdır. Şu halde H. 1172 Ramazanında başlayıp H. 1341 Ramazanında nihayet bulan bu dersler 169 sene devam etmiştir.

Halife Abdülmecid efendi huzurunda devam eden derslerde (*Nahl*) sûresine kadar gelindiği vâki araştırmalardan anlaşılmaktadır⁶⁵. Bu sûrei celilenin ilk âyeti olan : (*Etâ emrullahi felatesta, cülühu suphanehu ve*

63) Sûrei Hicir, Mushaf sırası itibarile 15 inci sûredir. Mekke'de nâzil olmuş 99 âyettir.

64) Hicir sûresinin 78 ve 79 uncu âyeti : «Gerçek Eykeliler (ormanlık, ağaçlık sahipleri ki, Şuayp aleyhisselâbin kavmidir) de zâlimlerden idiler. Biz de onlardan önc aldık, bu iki kasaba (yani Eyke ile kavmi Lut kasabalarını yolcular görürler) uğrak yollardır.» İzmirli İsmail Hakkı bey, a. g. e., sahife 379.

65) Bu sûrei celile, Mekke'de nâzil olmuştur. 128 âyettir. Mushaf sırası itibarile 16 nci sûredir. Kur'anın 14 üncü cüz'ünde mevki almaktadır.

taalâ amma yüşrükûn) âyeti⁶⁶ tefsirini mukarrir Sıvaslı Necip efendi takrir eylemiş ve muhataplardan Abdüş efendiyle aralarında nâhoş bir muhavere cereyan etmiştir. Abdüş efendinin takrirdeki mecaz san'atından tegafül ile mukarrire : «Evvelâ imanını tecdit et !» diye vâki imanı tazeleme teklifi diğer muhatapların itirazını davet etmiş ve o sırada halifenin imamlığı vazifesini yapan dersiâm müderrislerden İstanbullu Hafız Mustafa Şevket efendi^{66a} ile ders muhataplarından olup Almanyada tahsilini ikmal etmiş bulunan Şevketi efendi tarafından ağır mukabele görmüş ve bu suretle mesele kapanmıştır.

66) «Tanrının fermanı geldi, onu vakti gelmeden evvel acele istemeyin, Allah onların şerik koşmalarından münezzehtir. Kadri yücedir.» İzmirli İsmail Hakkı bey, a. g. e., sahife 381. İzmirli İsmail Hakkı bey merhum : (*Acele istemeyin*) cümlesi mübarekesini not halinde şu tarzda izah etmektedir : «Acele ederek niçin İslâm galip gelmiyor, küffar azalmıyor ? demeyin.»

66 a) Aziz meslekdaşım Prof. Hafız Mustafa Şevket Yunt'tan şu hâdisenin cereyan tarzı hakkındaki malûmatlarını esere konmak üzere rica etmiştim. Aldığım cevabın hâdiseye ait kısmını aynen naklediyorum :

«Bahis mevzuu olan tekfir meselesine gelince : Nahil sûresinin ilk âyetini tefsir şadedindeki mukarririn beyanatına karşı muhataplardan Timurhisarlı Abdüş efendi (Tecdîd-i İman ediniz, zira yanlış mâna verdiniz !) dedi. Bendeniz de Halifenin bas imâmı ve hatibi olduğum için Huzur Derslerini idare vazifem cümlesinden bulunuyordum. Ders okunacağı zaman vaziyet şöyle idi : Saltanat zamanında Huzur Dersleri sarayın orta katındaki salonda okunurdu. Halife zamanında muhatapların önündeki rahleler ve oturdukları minderler aynen Dolmabahçe sarayına naklolunmuştu. Dolmabahçe sarayının orta kat salonunda denize nâzır olan cihette Halife oturuyordu. Dâire erkânı da sağında ve solunda oturuyorlardı. Mukarrir, Halifenin sağ cihetinde bulunuyordu. Muhatap efendiler ise mukarririn yanından başlayarak yarım dâire şeklinde bir kavis teşkil ediyorlardı. Bendeniz de mukarrir efendinin solunda ve bir karış gerisinde oturuyordum. Vazifem; icabında mukarrir efendiye Halifenin arzusunu bildirmek ve muhataplarla mukarrir arasındaki müzakereyi, münakaşayı idare etmektir. Vaktâ ki ders bitti; sualler sorulmaya başlandı, meclis nûranî bir şekilde devam ediyordu; yedinci yahut sekizinci dersde muhatap olan Abdüş efendi yukarıda arzettiğim vechle sual sordukta mukarrir bulunan Necib efendi — Halim ve selim, son derece nazik ve terbiyeli bir zât idi — bu suali isitince rengi kıpkırmızı oldu. Bendeniz derhal cevaba çıktım ve : (Abdüş efendi, mukarrir efendinin takriri doğrudur. Zira Tefsir-i Âlûsi'de isnatta mecaz vardır diye beyan olunuyor. Binaenaleyh küfrü icap eden hic bir vaziyet yoktur. Şu kadar ki zât-ı âliniz bir Müslümanı tekfir ettiğiniz için sizin tecdid-i imân etmeniz lâzım gelir !) diye cevap verdim ve derse devam olundu. Diğer muhataplar suallerini sordular.»

Mukarrir Kırkkiseli Âtîf efendi merhum da bu sûrei şerifenin 12 nci âyeti olan : *(Ve sahhara lekümülleyle vennahara vessemse velkamara vennücumu musahharâtün biemrihi innefizâlike leâyâtin likavmîn ya' kulün)* âyeti⁶⁷ tefsirini takrir eylemiştir

Mukarrir İstanbullu Safvet efendi merhum da yine bu sûreden 18 inci âyet olan : *(Veinta'üddü nimetallahî lâtühsuha innallahe legafürunrahim)* âyeti⁶⁸ tefsirini takrir eylemiştir.

Müteaddit zevatın rivayetine nazaran, son tefsiri takrir olunan âyeti kerime yine *(Nahıl)* sûresinden : *(Kat mekerellezine min kablihîm feetallahu bünyanehüm minelkavâidi faharra aleyhim müssakfu minfevkihîm veetâhümülazâbı minhaysü lâyeş'urun)* âyeti⁶⁹ dir.

ÜÇÜNCÜ KISIM

MECLİSLER VE TEŞKİL TARZI

Usulün resmen kabul edildiği ilk senede yani H. 1172 de biri mukarrir ve beşi muhatap olarak altışar zattan mürekkep sekiz meclis teşkil edilmişti. Fakat bu sene Ramazanının 18, 19, 20, 22, 23, 24, 25, 26 nci günleri sekiz meclis toplandığı halde Ramazanın 27 ve 29 uncu günleri de yine altışar zattan tereküp etmek suretiyle içtimalar yapılmış ve bu suretle içtimanın sayısı 10 u bulmuştur.

H. 1173 Ramazanında Huzur Dersi için yapılan toplantılar mutad tefsir dersleri içtimaları hariç 9 a balığ olmuştur. Bu sene hey'et adedinde bir değişiklik görülmemektedir.

H. 1174 de 10 içtima yapılmıştır. Hey'etler yine altışar zattan mürekkeptir.

H. 1175 Ramazanı meclis içtimalarının sayısı 11 dir. Yine her meclis altışar zattan tereküp etmiştir.

67) «O, geceyi, gündüzü, güneşi, ayı ve yıldızları size musahhar kıldı. Yıldızlar ise onun emrine musahhardır, bunda akli eren kavim için nice ibretler vardır.» İzmirli İsmail Hakkı bey, a. g. e., sahife 383.

68) «Allahın nimetini sayayım, dersiniz sayamazsınız. Kusurlarınıza karşı yine Allah gafur, rahimdir.» İzmirli İsmail Hakkı bey, a. g. e., sahife 383.

69) Nahil sûresinin 261inci âyetidir : «Onlardan evvelkiler de mekrühileden bulunmuşlardır. Allah, onların binalarını tâ temelinden sarstı, hemen tavan başlarına çöktü, farkında olmadıkları cihetten onlara azâb geldi.» İzmirli İsmail Hakkı bey, a. g. e., sahife 2834.

H. 1180 de meclislerin adedi 19 a iblâğ edilmiş ve seçilen 126 zat bu 19 meclise taksim edilmiştir.

H. 1189 da meclislerin adedi tekrar 8 e indirilmiş, mukarrir ve muhatap sayısı da 70 olarak tesbit edilmiştir. Bu ve takip eden senelerde meclisler sekizer zattan teşekkül edip yalnız mukarrirler meclisine hariçten bazı zatlar ilhak edilmiştir.

H. 1200 tarihinden itibaren Ramazanlarda sekizer içtima ile iktifa olduğunu ve nâdiren mukarrirlerden mürekkep bir 9 uncu içtimanın yapıldığını görüyoruz. Mukarrirler meclisine hariçten davet olunan zevat da bazen bu meclise ait dersi takrir ettiklerine nazaran bu takrirler münhal mukarrirliklere seçilebilmek için nîm bir imtihan veya bir hazırlama safhası telâkki olunabilir. Nitekim H. 1204 Ramazanında 8 meclise zamimeten mukarrirlerden mürekkep bir 9 uncu içtima daha tertip olunmuş ve bu içtimada 8 mukarrirden başka bir kaç «istidatlı» zat da bulundurulmuştur. Bu dersi o sene 4 üncü meclis mukarriri meşhur Münib efendi vermiştir.

H. 1205 de 9 uncu içtima hey'etini yine mukarrirler teşkil etmiş ve 8 mukarrirden başka «fuhul» den 5 zat daha davet olunarak bu içtimada hey'eti terkip eden zevatın sayısı, hakem olarak Müftüzade efendi de meclise iştirak ettiği cihetle, 14 ü bulmuştur. Dersi, takrir nöbet sırası kendisine gelen Seferli hocası ve o sene 2 nci meclis mukarriri Ödemişli Ali efendi takrir etmiştir.

H. 1206 ve 1207 Ramazanlarında da 8 içtima zamimeten 9 uncu olarak mukarrirler meclisi toplanmıştır. Bu son sene mukarrirler meclisinde mukarrirlerden başka henüz mukarrirlik mertebesine irtika etmemiş olan Bıyıklı Mehmed efendi ve Vefâ Şeyhi Seyyid Abdullah efendi ve Bostancılar Hocası Elhac Sadullah efendi hazır bulunarak hey'et 11 zat olarak teşekkül etmiştir.

H. 1208 Ramazanında 9 uncu içtima olarak toplanan mukarrirler meclisinde dersi, henüz mukarrirlik sıfatını ihraz etmemiş bulunan Müftüzade Bıyıklı Muhammed efendi vermiştir.

H. 1209 senesinde de zamimeten mukarrirler meclisi akdedilmiş ve bu dersi o sene 5 inci meclis ders mukarriri Büyük Kudsi Seyyid İbrahim efendi (*Âreç*) vermiştir.

H. 1210 senesinde de toplanan mukarrirler meclisi 8 mukarrirden başka hariçten 5 zatın iltihakile 13 kişiden terekküp etmiş ve dersi Vefâ Şeyhi Seyyid Abdullah efendi takrir eylemiştir.

H. 1211 senesinde de mukarrirler meclisinin akdedildiği ve dersi sıra kendisine gelen 3 üncü meclis mukarriri Hazine Hocası Bolulu Mustafa efendinin takrir eylediği anlaşılmaktadır.

H. 1212 senesi Ramazanının 9 uncu içtimasını teşkil eden mukarrirler meclisi dersini bu sene 5 inci meclis mukarriri Seferli Hocası Milâslı Seyyid Muhammed efendi takrir etmiş ve ilmi mubahese 2 saat sürmüştür.

H. 1213 yılı Ramazanının mukarrirler meclisi müzakereleri iki buçuk saat devam etmiştir⁷⁰.

H. 1214 senesi Ramazanının 9 uncu içtimasını teşkil eden mukarrirler meclisinde mubaheseye iştirak eden âlimlerin sayısı, hariçten iltihak edenlerle, 20 yi bulmuş ve dersi 8 inci meclis mukarriri Galata Hocası Küçük Kudsi efendi takrir eylemiştir.

H. 1215 senesi mukarrirler meclisi içtimama ait dersi, henüz o tarihte mukarrir sıfatını ihraz etmemiş bulunan Musannif Osman efendi takrir eylemiştir.

H. 1216 senesi mukarrirler meclisi dersini, henüz mukarrirlik sıfatını ihraz etmemiş bulunan Ezirgân Müftisizade efendi vermiştir.

Müteakip senelerin çoğunda 8 meclisle iktifa olunarak mukarrirler meclisi toplanmamıştır.

H. 1225 senesi Ramazanında toplanan mukarrirler meclisi, Ekmekçizade Hafız Ahmet efendi ve Erzurumî Muhammed efendi iradei seniyye ile zam ve ilâve edildiği ve I inci meclis mukarriri Milâslı Müftizade Seyyid Muhammed efendi seferi hümayunda bulunduğu cihetle 10 zattan tereküp etmiştir. Halbuki bu senelerde meclisler biri mukarrir ve 12 si muhatip olmak üzere 13 zattan teşekkül etmekteydi. Bu dersi, 3 üncü meclis mukarriri Bolulu Ali efendi vermiştir.

H. 1226 senesinde de 9 uncu içtima olarak mukarrirler meclisi akdedilmiş ve dersi I inci meclis mukarriri Bolulu Hacı Mustafa efendi vermiştir.

H. 1227 yılında, 8 meclisten başkaca olarak, mukarrirler meclisi diye 9 uncu bir içtima yapılmamıştır. H. 1228 den 1242 ye kadar Ramazanlarda meclis harici olarak bir mukarrirler meclisi toplantısına tesadüf etmiyoruz.

H. 1242 senesi Ramazanında Huzur Dersleri ikmal edildikten sonra iradei seniyye ile mukarrirler meclisi toplanmış ve bu meclise iştirak edenlerin ittifakile Musilâi Süleymaniyeden mütekaid Konevî Muhammed efendi ders takrir eylemiştir. Meclise iştirak eden zevat şunlardır: Akşehirli Hacı Ömer, Karabağlı Ahmed, Konyalı Hüseyin, İmamzade

70) Bu sene mukarrirler meclisinde verilen derslerin kimin tarafından takrir edilmiş olduğunu tesbit mümkün olamadığından, bu dersi nöbet sırası kendisine gelen Galata hocası Kara Ali efendinin takrir etmiş olması muhtemel görülebilir.

Hafız Muhammed Esad, Eğinli İbrahim, Denizlili Yahya, Harputlu Abdurrahman, Babaeskili Mustafa, Çarşambalı Mustafa, Manastırlı Muhammed Emin, Manastırlı Recep, İstanbullu Muhammed Emin, Buhari Murtaza, Mardinî Mahmud (*arandığı halde bulunamadığından derse gide-memiştir*), Vonevî Mustafa efendiler.

H. 1243 senesinde de mukarrirler meclisi toplanmış ve dersi Akşehirli Hacı Ömer efendi takrir eylemiştir. Bu dersde şu zatlar muhatap olarak bulunmuşlardır : Konyalı Seyyid Hüseyin, Ahıskalı dersiâm Ahmed, İmamzade Hafız Muhammed Es'ad, Eğinli İbrahim, Denizlili Yahya, Çerkeşli Muhammed, Çarşanbalı Mustafa, Manastırlı Muhammed Emin, Kırımlı Ahmed, Adanalı Ali Remzi, Ahıskalı Muhammed Tahir, İstanbullu Muhammed Emin, Buhari Murtaza, Mardinli Seyyid Muhammed, Vonevî Mustafa efendiler.

Bu tarihten sonra mukarrirler meclisi H. 1250 Ramazanında toplanmış ve dersi yine Akşehirli Hacı Ömer efendi vermiştir.

Bu dersde bulunanlar : Konyalı Hüseyin, İmamzade Hafız Muhammed Esad, Ahıskalı Dersiâm Ahmed, Eğinli İbrahim, Denizlili Yahya (*davet olunduğu halde nâmizachığı hasebile gelememiştir*), Babakal'alı Mustafa, Çarşanbalı Mustafa, Kütahyalı Müzellef Ahmed, İstanbullu Muhammed Emin, Mardinli Mahmud, Antakyalı Muhammed Said, Yakuvalı İbrahim, Ahıskalı Dersiâm İsmail efendiler.

H. 1251 senesi Ramazanının 21 inci Cumartesi günü mukarrirler meclisi tarzında suduru ülema ve mevaliden iradei seniyye ile tertip olunan bir Huzur Dersi verilmiştir. Bu dersin mukarriri mukarrirler meclislerinde olduğu gibi derse iştirak edenlerin intihabile değil, iradei seniyye ile Çerkeşli Muhammed ef. olmuştur. Derse iştirak edenler: Arapzade Hamdullah efendi, Emin Beyzade Abdülkadir, İsmet Beyzade Arif bey, Kuyucaklızade Atif efendi, Kethüdazade Arif efendi, İmamzade Hafız Es'ad efendi, Karahisar Sahipli Ahmed efendi, Ahıskalı İbrahim efendi, Ankaralı Ali efendi, Konyalı Hüseyin efendi, Balçıklı Ali efendi.

Görülüyor ki, bu meclise iştirak edenler, mukarrir de dahil olduğu halde, 12 zattır. Halbuki, H. 1242 ve 1243 senelerindeki mukarrirler meclisi 16 zattan ve 1250 deki mukarrirler meclisi de 14 zattan teşekkül etmiştir. Vak'anüvis Lûtfi efendi, bu suduru ülema meclisini mukarrir meclisi ile karıştırarak vak'ayı şu yolda tesbit etmektedir :

«*Beher sene Ramazanı şerifin aşrı evvelinde mutad olan huzur derslerinin hitamından sonra mukarrirlerden mürekkep bir meclisi şerifi ilmî akdi mukaddemleri mesbuk ise de hayli vakittanberi terkolunmuştu.*

Elli bir senesi Ramazanında o âdeti şerifenin iadesile ihyayı kulûbu eshabı ulûm zımnında mutad olan derslerin hitamından sonra fezaîl ve ulûm ve maarif ile şöhretşiar olan kibarı ulemadan sabıka İstanbul kadısı Çerkeşi hoca Muhammed efendi mukarrirliğe intihap olundu. Müvacehei mukarrirde sebkfermayı sual ve cevap olmak üzere memur olan esatini ilmiyenin isimleridir : Bilfiil sadrı Rum Arapzade Hamdullah efendi, Anadolu sadareti pâyelularından Emin Beyzade Abdülkadir bey ile İsmet Beyzade Arif Hikmet bey, üdebayı mevaliden Kuyucaklızade Atıf efendi, Kethüdazade Arif efendi, İmamzade Hoca Es'ad efendi, Karahisarsahipli Ahmet efendi, Ahıskalı Hoca Ahmed efendi, Ankaralı Ali efendi, Konevî Hüseyin efendi, Balçıklı Ali efendi.

İşbu zevatı fezaîlsimât Ramazanın 21 inci günü Beşiktaş sarayında huzuru şâhanede biliçtima sûrei Âli İmranın âhir âyeti celilesinin şâmil olduğu nükâtı münife ve dakayiki maanii lâtifenin bahis ve takriri ile bir buçuk saat mümted olan meclisi ilmi mahzuziyeti seniyyeyi müeddi olarak akibi dersde olunan duaya hazır bulunan vüzerâ ve kurena âmin-güya olmuş ve müşarünileyhime giranbaha mücevher kutular ita ve jazileti ilmiyesi saikasile ol meclisi şerife med'u olan sabık Bağdat valisi Davut paşaya dahi mücevher kutu ihsan olunmuştur. Limuharririhî : İlmi tergiib eylemektir, ehli ilme iltifat.

Bu derse sudur dersi itlâk olunmuştu. Bu münasebetle bazı zurefa tarafından ol vakit (Elilmü fissudur lâfissutur) kelâmını tahrifle (Elilmü fissutur lâ fissudur) denilerek icrayı mezak olunmuştur.»
Lûtfi Tarihi, Cilt 5, Sahife 38.

İlmiye Salnamesini tertip ettiğim sıralarda bu sudur meclisinin mahiyetile meşgul olarak mektubî kalemindeki sicilde şu kaydı bulmuş ve istinsah eylemişim :

«Mukarrir dersi tarzında suduru ulema ve mevaliden bâiradei şâhane tertip olunan huzuru hümayun dersi 21. N. 51 yövmi sebt» Hey'ete iştirak eden zevattan Çerkeşli Muhammed efendinin ismi üzerinde kırmızı yazı ile (bâ irade mukarrir) şerhi bulunuyordu.

H. 1248 senesi mukarrir meclisinin 12 Ramazan Pazar günü ve H. 1243 senesi mukarrir meclisinin 11 Ramazan ve 1250 mukarrir meclisinin 12 Ramazanda toplandığı bu babdaki kayıtlardan anlaşılmaktadır.

Mebadide biri mukarrir ve beşi muhatap olarak 6, H. 1189 da mukarrir ve muhatap 8, sonraları mukarrirle 12 ve daha sonraları biri mukarrir ve 12 si muhatap olarak 13 ve nihayet biri mukarrir ve 13 ü muhatap olarak 14 zattan teşekkül eden meclisler İkinci Sultan Abdülhamidin cülûsunu müteakip, yani 1293 Ramazanında 1 muhatap tezyidi 15 ve 1316

Ramazanında 1 muhatap daha ilâve olunarak 16 zattan tereküküp etmekteydi. Hâlife Abdülmecid efendi devrinde de yine bu tarzı teşekkül devam etmiştir. Yalnız o tarihte sekizinci ders meclisini teşkilde muhatapların İstanbul dışında bulunmaları yüzünden güçlük çekilmiş ve Şer'îye Vekâletinin iş'arile bu meclis muayyen sayıda yeniden teşkil edilmiştir^{70a}.

DÖRDÜNCÜ KISIM

HUZUR DERSİNDE RİAYET OLUNAN KAİDELER

1) Huzur Dersleri, İstanbul rüusunu haiz olup uhdesinde herhangi resmî bir vazife bulunmayan ve İstanbul şehrinde temekkünü ihtiyar eyleyen zevatı fazıladan teşekkül eder. Binaenaleyh, mevleviyetle terfi edenler veyataşrada müderrislik, nâiplik gibi vazifeleri kabul edenler veya ikametgâhlarını İstanbul haricine nakleyeyenler derse iştirak vazifelerini mihaniki olarak kaybederler. Maamafih, rütbe terfiinden başka sebeplerle vazifelerinden ayrılanlar uhdelерinde İstanbul rüusu bulundukça tekrar vazifeye alınabilirler.

Bu kaideye Ramazan 1251 tarihine kadar riayet olunmuştur. Devletin resmî ceridesi olan «Takvimi Vekayi» gazetesinin 121 sayılı nüshasının ihtiva ettiği iradei seniyyeye nazaran rütbe itibarile terfi edenler kadılık ve nâiplik gibi memuriyetlere tayin olunanlar ve ikametgâhlarını İstanbul haricine nakleyeyenler mukarrirlik ve muhataplık vazifelerini uhdelерinde muhafaza edebilecekleri gibi mâfevk rütbeyi haiz veya uhdelерinde memuriyet bulunanlar da bu vazifelere seçilebileceklerdir.

2) Meclisleri teşkilde, sırayı tayinde rüustaki kıdem nazara alınır. Fakat rüus tafralanacak olursa, tafra ile ihraz olunan derecede bulunanlara iltihak durumu husule geleceği cihetle, rüusu tafralanan zat tabiatile mâdun kalan emsaline hangi meclisde olursa olsun takaddüm eder ve binnetice hâdisesine göre sıra itibarile daha yukarı meclislerde mevki

70 a) Başbakanlığa bağlı Arşiv dairesinde Hazinei Hassadan mevdu' defterler-du şu kayda tesadüf edilmektedir: «Huzuru Âlî hilâfetpenahide kiraat edilmekte olan derslerden sekizinci dersi şerifin muhataplarından bazılarının taşrada bulunmaları hasebile Şer'îye Vekâleti celilesinin iş'arına binaen dersi şerifi mezkûrun suretili melfuf pusula mucbince iktisabı şekli etmiş olduğu İstanbul Vilâyeti Müftülük Vekâleti allyesinden İzbar kılınmış ve atebel seniyyeye arzı malûmat edilmiş olduğuna dair.» 22. Ramazan 1341, Defter No. 27, sahife 235, Hususî No. 159.

alır. Bu kaidenin zarurî icabı olarak, 1 inci meclisi teşkil eden zevatın rüüs dereceleri «kibarî müderrisîn» mertebeleri olan Darülhadis, Hamisei Süleymaniye, Süleymaniye, Mûsilai Süleymaniye olarak görülmektedir⁷¹.

71) İlmîye tarikinin sabık ve lâhik hallerini izah eden Vak'anüvis Cevdet paşa merhumun verdiği şu malûmat, Huzur Dersi mukarrir ve muhataplarının haliz buldukları rütbelere ve ilmi meclislerin terkip ve teşkilinde esas olan dereceleri tayin ve sırayı tesbit hususunda gözetilen kaideler bakımından kariî tenvir edebilir:

«Eslâfı selâtini Osmanîye ulûm ve maarifin tervicine pek ziyade itina ve ikdam buyurmaları ile Bursa şehri ülema ve fuzelâ ve erbabı şîr ve inşa ile malâmal olmuşıdı. İstanbul bâdelfetih pâystaht ittihaz olunup Fatih Sultan Muhammed Han hazretleri ise ulûm ve maarifin terakkisine fevkalâde himmet edegeldiğinden İstanbulda ulûm ve maarif pek ziyade revaç buldu. Âlemin her tarafında müşarûn-bîbenan olan fuzelâ azmi İstanbul eder oldu. Az vakit zarfında nice medârisi ilmiye yapıldı ve İstanbul erbabı ilmi marifet ile doldu. Müderrislik rütbesi mevleviyete ve kazaskerliğe musil olduğundan bir rütbei mutebere olup bu rütbeye vusul pek çok malûmat ve llyakate menut olduktan başka methall olan mülâzemetin tahsili için nice zaman dânişmend olarak medreselerde istigale mevkuf idi ve talebeden biri dânişmend olmak murad eylese iptida ülemadan bir zata varup haric derslerini yani mukaddimatı ulûmu taallüm ve tahsil ettikten sonra ol zatın tavassut ve delâletile müderrisinden birine varıp ve dahil derslerini görüb sahn derslerine kesbi llyakat eylerdi. Ve sahn medreselerine dahil olabilmek için onların idadiyesi hükmünde bulunan medreselerde ikmalî ulûmu mürettebe etmek lâzım gelirdi, ki bunlara mûsilai sahn denilir. Ve sahn medreseleri Fatih camii şerifinin iki tarafındaki kârgir ve kurgunlu sekiz medresedir, ki sahnı seman denilir. Bunlarda sahibi hücre olan talebe ulema ve fuzelâdan zatlar olup nicesinin te'lifatı makbulesi vardır. Ve bunların eskilerine müld denilir ki medreselerinde müzakereci olup bu medreselerin arkalarında ve idadiyeleri makamında sekiz tetimme medreselerindeki talebeye dahil tedrisi ulûm ederlerdi. Koçu bey, Sultan Muradı Rabî'a takdim eylediği risalesinde der ki: (1000 tarihine gelince sahn müldlerinin şimdiki müderrisler kadar kâdir ve itibarları vardı).

İşte talebeli ulûm böyle yekdiğerin idadiyesi olan medreseden medreseye nakil ve hareket ile ikmalî ulûm ve fûnun ederek ve haric ve dahil ve sahn raddelerinde nice müddet dânişmend olarak yolu ile mülâzım olduklarında isimleri ruznamçei hümayuna kaydolunurdu. Elhasıl mülâzımının kâffesi eshabı ilm ve maariften olarak içlerinde nâpuhte ve meçhulülahval kimse bulunmazdı. Ve içlerinde kemalü fazl ve malûmat ile mümtazülakran ve kıdvetülulemayilmuhakkikin denmeğe sayan oldukları tahakkuk edenler iptidai haric raddesinde olan medreselerden birinin müderrisliği rüüsle ve bâdehu sırası geldikçe rütbesi terakki ederek dahil ve sahn müderrislikleri rüüsleri ile halizi şeref ve ihtiram ve bu mertebeyi ihraz edemeyen eshabı dâniş ve maarif dahi tariki

Ulema arasında inkisarı mucip olmamak için, böyle ehemmiyetli değişiklikler husule getiren geliş güzel rüus tafralamaktan azamî derecede içtinab olunur ve bu yolda bir terfi ancak fazilet ve tefevvuku derse iştirak edenlerce hemen kâffeten teslim olunan mütemeyyiz zevata münhasır kahrıdır.

kaza manasibile bekâm olurlardı. Ve cümlesi eshabı ulûm ve maariften olarak hakikatı halde şayani ihtiram zatlarıdır. Hele müderrisîni kıramın her biri enzârı enâmda birer müçtehid mesabesinde idiler. Ve çünkü mühendis ve tabib gibi erbabı ilm ve maarif dahi bu talebel ulûm içinde yetişmekle medreseler terbiyel umumiyenin merkezi olup cemiyetli beşeriye için elzem ve akdem olan hakim ve hekim ve sair zevatı maarifvesim hep anlardan çıkardı.

Böyle bir emri ehemme nasbı nefsi ihtimam eden müderris efendilerin artık kadr ve haysiyetleri ne kadar büyük olduğu beyana muhtaç değildir. Aielhusus sekiz sahn müderrisleri bütün ulemanın mümtaz ve serefrâzı oımağla enzârı havas ve avamda pek ziyade reflüştan idiler. Ve derecel kadrü şanlarına şu dahi delildir ki Ali Cemall efendiye mesnedi meşihati islâmiye tevcih buyuruldukte Hicazda bulunmağla gelinciyedek umûru fetva sahn müderrislerine havale buyurulmuşıdı.

Ve umumen müderrisler rüuslarında muharrer olan (*Kıdvat-ül ulemailmuhakikîn*) ünvanına şayan olup müderris oldukları medreselerin dersanelerinde tedrisi ulûm-u fûnun ederlerdi. Ve müderrislik rüusu berveçhi balâ yoluyla mülâzemet kâğıdını aldıktan sonra nice seneler ikmal ulûmu âliyyeye sarfı mesal ile beynelem-sâl isbatı tefevvuk ve kemal eden zatlara veriliridi. Ve bunlar iptida berveçhi balâ aşağı derecede bulunan bir medrese müderrisliğine nâil olup bâdehu talebeden iken medreseden medreseye nakil ve hareket ettikleri gibi müderrislikte dahi bu veçhile terakki ederlerdi.

Ve bir de kazıülkuzâd makamı olan kazaskerlik ve İstanbul ve Edirne gibi bilâdi cesime kadılığı rütbeli tedrisi haiz olan zatlara tevcih buyurulurdu. Ve kuzad ve mevali biveçli azlolunmayıb müddetli medide memuriyetlerinde pâyidar oldukları gibi kazaskerler dahi on-on beş sene mansıplarında dururlar ve infisallerinde müstevfa maaş ile mütekaid olurlar ve bazer dahi bir medrese vazifesile ihtiyarı tekaüd ederleridi.

Sultan Süleyman Han-ı Evvel asrında orduyu hümayunlarca ziyade tabib ve cerraha ihtiyac görülüb icabı vaktu hale göre mühendislerin dahi ehemmiyeti artmış olduğundan Süleymanıye camii şerifi yanında ayrıca bir tıp medresesi yapılib etibba sınıfı ayrıldı. Ve civarında bir de darüşşifâ yapıldı. O zaman Avrupada henüz darüşşifâ yapmak efkârı yokıdı. Ve yine camii şerifi mezkûr civarında dört medresel cesime bina ve fûnunu harbiyenin mukaddimatı olan ulûmu riyaziyenin neşir ve tervicine ziyade itina edildi. Ve camii mezkûrun pişgâhında başkaca bir de dârülhadis inşa buyuruldu. Ve bir takım medreseler işbu Süleymanıye medreselerinin

3) Hac ve (*sılahı rahim*) gibi sebeplerle muvakkaten İstanbuldan ayrılan meclis uzuvları, ayrılışları Ramazana tesadüf etmese bile şeyhül-islâmın izin almak mecburiyetindedirler.

4) Huzur Dersi mukarrir ve muhataplığına yapılacak tayinler, şeyhülislâmın inhasile, iradei seniyye üzerine olur.

5) Mukarrirlikte inhilâl vukuunda muahhar meclisler mukarrirleri sırasile yukarıki meclis mukarrirliğine geçer ve son meclis mukarrirliğine ilk meclis başmuhatapının seçilmesi an'ane icabı olmakla beraber aşağıki meclislerde cerbezisile, talâkatile ve efkârı umumiyedeki yüksek mevkii ile iştihar eden herhangi bir muhatap tercihan tayin olunabilir.

idadiyesi itibar olunub anlara dahi Mûsilai Süleymaniye denilmiştir.

Bâdehu ahvali meşruhaya binaen ve medreselere muhassas olan vazifelerin mikdarına nazaran müderrislik rütbesi on iki radde itibar olunmuştur ki İptidai haric ve Hareketi haric ve İptidai dahil ve Hareketi dahil ve Mûsilai sahn ve Sahnı seman ve İptidai altmışlı ve Hareketi altmışlı ve Mûsilai Süleymaniye ve Havamisi Süleymaniye ve Süleymaniye ve Dârülhadis medreseleridir.

Mûsilai Süleymaniye ile üst tarafında bulunanlara Kıbarı müderrisin denir ki, mevleviyete müteheyi bulunurlar. Alt tarafkiler dahi iki sınıftır. Zira mülâzemet günlerinde yani beher hafta Perşembe günleri müderrisler Şeyhülislâm efendi ile görüşmeğe gittiklerinde sahnı seman ile andan yukarı derecede bulunanlar mahsus bir odada otururlar amma mûsilai sahn ile andan aşağı raddelerde bulunanlar sofada beklerler ve hey'etce alettirtib şeyhülislâmın yanına girdiklerinde Dârülhadis müderrisi cümlesine reis olur.

Dar-ülhadisden murad, Süleymaniye camii pişgâhında vâki olan sâilfüzzikîr Darülhadis medresesidir ki bunun müderrisi bilcümle müderrisinin eskisi yani akdemidir. Süleymaniye dediğimiz balâda mezkûr dört medresedir ki hâlâ Dökmecilerde mevcut olan kârgir medreselerdir. Bunların dört müderrisi olub tariki tedrisin on birinci merhalesidir. Havamisi Süleymaniye dahi mezkûr Medârisi erbaai Süleymaniye ile Mûsilai Süleymaniye arasında başkaca bir derece itibar olunan beş medresedir ki yakın vakte kadar burada da beş müderris bulunub ziyade olmazdı. Sonraları bilittibar tekessür etmişlerdir. Ve havamis tâbiri hâmiseye tebdil olunmağla eski müderris defterlerinde Havamisi Süleymaniye deyu yazılalmış iken yeni defterlerde bu raddeye Hamisei Süleymaniye tâbiri âdet olmuştur. Sahnı seman müderrisleri dahi berveçli bâlâ sekiz olub tezayüd ve tenakus etmez amma diğer raddelerde olan medreseler müteaddit ve mütekessir olub asırbeasır yapılan medreseler muhassasatının mikdarına göre derecatı mezkûreden birine ilhak olunagelmıştır.

İşte mevleviyet ve kazaskerlik evsafı mezkûre ile mevzûf olan zevatı fozall-

Maamafih, mukarrirler sırasını tayinde rütbe sırasının nazara alınacağına dair «Huzuru Humayun Müderrisleri» adını taşıyan Fetvahanede 108 numarayla mukayyet defterde Yakuvalı İbrahim efendinin İzmir kadılığına tayini üzerine yerine H. 1266 tarihinde Filibeli Seyyit Halil efendinin tayin edildiğinden bahseden meşruhatta rütbeye göre tertip olunacağı yolunda sarahat vardır.

6) Mukarrir herhangi bir sebeple Ramazanda dersini takrir edemeyecek bir durumda ise kendisine vekâlet hususunda meclisinin başmuhatabı mihanikî olarak yerine geçemeyip yine şeyhülislâmın inhası üzerine vekâlet edecek zat iradei seniyye ile tekarrür eder. Fakat bu tevkilin hükmü yalnız o seneye maksur kalır. Mâzeretin velyeden senede de devamı halinde yine iradei seniyye almak suretile o zat veya bir başkası vekil tayin edilir.

7) «Her mukarrir ve muhatabın rütbesi ve ders sırası meşihatça malûm bulunduğundan derslerin esasını teşkil edecek sûrelerin metni (âyeti kerime) iki üç ay evvel mukarrirlere tebliğ edilir, Şabanın 15 inde de her bir mukarrire dersinde bulunacak muhatapların isimleri bildirilirdi. Bunun üzerine mukarrirler okutacakları dersin metnini okuyup hazırlamak için kendilerine tebliğ ederlerdi⁷²».

8) Mukarrir ve muhataplar, meclisin içtimaından evvel kendi aralarında ders mevzuu üzerinde müdavelei efkârda bulunamazlar. Dersin takririnden evvel mahremiyet, ders esnasında ise aleniyet asıldır. Hilâfına hareket nakisedir.

9) Meclisin içtima mahallini padişah tayin eder. Mukarrir dersini ve duasını kaiden takrir ve ityan eder. Muhataplar da suallerini kaiden sorarlar. Mukarrir padişahın sağ cihetinde oturur. Muhataplar ise mukarririn yanından başlayarak yarım daire şeklinde bir kavis teşkil ederler⁷³.

simata tevclih olunub müddetli medide mansıplarında payıdar olarak adlû dat ile lıhkakı hukuku ibâd eyledikleri misillü İstanbul Kadılığında ve Anadolu ve Rumeli kazıaskerliklerinde dahill encümeni meşveret ve mahremi esrarı saltanat ve vâkıfı ahvall memleket olmaları ile dinü devlete yarar işlere muvaffak olurlar ve eyyâmı infisâllerinde dahi tahsis olunan tekaüd maası ile geçinerek ömürlerin dual bilhayrı padisâhiye sarfeyledikleri eyyâmı hâliyede nice te'lifat vücude getirirlerdi» Cevdet Tarıhi, (tertibi cedid), 1 inci Cild, Sahife 87-90.

72) Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü, I. fasıkül IX, S. 862.

73) «Dersler saray salonlarından birinde ve öğle ile ikindi arasında takrir

10) Mukarrir ve muhatapların önlerinde rahleler bulunur.

11) Ders aleni olmakla beraber, erkek kadın ders dinleyecek zevat hakkında padişaha malûmat verilir, padişah da iltifat olarak bazı güzide şahsiyetleri ders dinlemek için alıkoyabilir. Sâmiler hakkında an'aneler mahfuz tutulur^{72a, 72b, 72c.}

olunurdu. Salona biri mukarrir efendiye, on beşi de muhataplara mahsus olmak üzere on altı rahle ve her bir rahleye birer minder konulurdu. Mukarrir efendinin rahlesi sedef işlemeli, muhataplarınkı ise ceviz boyalıydı. Mukarrir efendinin minderi de muhatap efendilerinkinden bir parça büyükçe idi. Salonda bu suretle tertibat alındıktan ve davetli olan zevat da birer birer geldikten sonra hünkâr salonu tesrif buyururdu. Verilen malûmat üzerine ulemayı kiram da müteakiben birer ihtiram selâmı vererek girerlerdi. Padişahla maiyetindekiler o sırada ayakta bulunurlar ve hünkârın oturması üzerine diğerleriyle birlikte mukarrir ve muhataplar da mevki-lerini isgal eyerlerdi. Salon bu sırada tam alaturka bir hal alırdı. Bir ihtiram mevki-ine konulmuş olan ve hünkârın oturmasına mahsus bulunan koştuktan başka sandalya ve kanape gibi şeyler mevcut değildi. Sair erkânın oturması için hep silteler konulmuş bulunuyordu. Muhatap efendilerin rahleleri mukarrir efendinin rahlesinin sağ ve sol tarafında ve bir kavis teşkil edecek surette konulurdu ... Mukarrir efendi derse alt tefsirden bir eserle buna müteallik notlarını, muhataplar da kitaplarını rahle üzerine koyarlardı. Ders bir iki saat sürerdi. Hitamında da mukarrir tarafından muhataplara hitaben sorulacak sualleri bulunup bulunmadığı sorulurdu.

Rütbe itibarile yer almış olan muhatap efendilerden rütbesi en yüksek olan ve başta oturan zattan başlanarak her biri sırasıile سوالını sorar ve mukarrir efendi de lâzım gelen cevabı verirdi. Sual dersin mevzuu dairesinde sorulur ve cevap ta tabii o dairede verilir. Sualler mukarrir efendiyi müşkülâta düşürecek, cehlini ortaya koyacak surette intihap edilmez, ekseriya herkesin istifadesini mücip olacak şeyler seçilir ve bu سوال ve cevap hünkâr tarafından «kâfi» denilinceye kadar devam ederdi» Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü, I, IX fasıkül, S. 862.

73 a) «Dersde ekseriya şehzadelerden bazılarıle vükelâdan davetli bulunanlar ve mabeyn erkânından mâdüt olanlar bulunurdu. Mukarrir efendinin takriri umum tarafından kemallı huzu' ile dinlenirdi.....» Mehmet Zeki Pakalın, a. g. e., s. 862.

Lütfi Simavi bey hâtiratından : «Ramazanın iptidasından onuna kadar huzuru humayunda ders takrir olunur. Şehzadegân ve vükelâdan bazıları bu vaazlara dâvet olunduğu gibi mabeyn memurları ve paravana arkasından harem-i hümayun daima hazır bulunurlar. Diz çökmede müşkilât çektiğimi Şevketmeâb gördüğünden beni dersde isbat-ı vücut etmekten af buyurduysa da o şereften mahrumiyete razı olmayacağımı arzettim. Zat-ı şâhâne de aynı halde idi ve münasebet getirip :

12) Misafir ve sâmiinin mukarrir ve muhatap gibi minderler üzerinde diz çökerek oturmaları asıldır. Padişahlar da, mâzeret bulunmadıkça, ekseriya bu vaziyette ders dinlerler.

«Bas mabeyinci ile ben ikimiz de yanpuru otururuz.» derdi. İki müstesnadan başka, huzuru hümayun müderrisleri ilm ü fazi ile kesbi temeyyüz etmiş zevattan mâdüt değildi. Bunlar ve muhatap tâbir olunan diğer hocalar bir sınıfı mahsus teşkil edip mumaileyhimin gayri hiç bir vâzın gelmemesi usulü müttehazadan olduğundan huzur mukarrirliği âdetâ bir inhisar şeklini alıyor demektir. Taşralı olan bu efendilerin bazıları türkeeyi bile düzgün söyleyemiyorlar. Bu hali esefistimale bir câre bulunmasını zatı şahane, muhtelif seyhülislamlara emrettiyse de üç seneyi mütecaviz devam eden başmabeyinciliğinde ihtarını humayunun tesirini görmedim.» Lûtfi Simavi, Sultan Nehmed Resad Hanın ve halefinin sarayında gördüklerim, sahife 72 - 73.

73 b) Güzide eserleriyle millî kütüphanemizi tezyin buyuran eâzım-ı ulemâ ve efazıl-ı vüzeradan esbak nâzır Muhammed Şerif Paşa hazretlerinin senelerce iştirak buyurdıkları huzur dersleri hakkındaki intibalarını esere dercedilmek üzere lûtuflarını hassaten iştirah etmişim. Bu def'a âciz şahsiyetim hakkında pek çok teveccühlerle meshûn olarak aldığım iltifainâmelerini, mevzuu esası surette tenvir buyurmaları itibariyle müsaade-i sâmililerine iğtirâren tarih sırasile aynen dercetmeyi ilme hizmet bakımından fâideli buldum :

Birinci Mektup : 5. Nisan, 1951.

20. Mart, 1951 tarihli lûtuftnâme-i âlllerini geçen hafta ve Fakülte Mecmuasının da dünkü gün ahz ile serefyâb oldum. Mecmuadaki (Huzur Dersleri) eser-i fâzîlanelerini hemen okumaya mübaseret eyledim. Manzur-u âcizanem olan diğer âsar-ı kıymettâr-ı kemalâtınîsar-ı kiramillerinde olduğu gibi bunda dahi nice tetkikat-ı müşikâfane icra buyurulduğunu görmekte müftehîr oldum. Ve istifade ve istifazaya başladım. Mîngayr-ı haddin bilhassa tebrike iptidâr ve Cenâb-ı girdigâr zât-ı fazîlet simatlarını daha pek çok sene muammer ve böyle âsar-ı nâfia ve bergüzide te'lifini müyesser buyurması duâsını bî hûlûs-ül-bâl tekrar eylerim.

Âcizleri malûm-u âlleri buyurulduğu üzere adnâsiyân Sultan Abdülhamid han zamanında Huzur Derslerinde bulundum. Derslere âlt usul ve adâb ve mahall-i müzakere ve kavaid-i teşrifat hakkında gördüğüm ve hafızamda tutabildiğim maddeleri arzu buyurulduğu vechile kayıd ve takdim ederim..

O zaman mukarrir ile muhataplar meyanında öyle muaraza ve mücadele olmaz ise de kayınpederim hazretleri böyle mübahesat ve mücadelâttan mahzûz olduğu için muhataplar bazen mukarriri ziyade sıkıştırdığını ve hattâ bir gün muhatapın biri mukarriri çok taziyik eylediğinden mukarrir cebinden enfiye kutusunu çıkararak ve zât-ı şahâneye dönerek (Efendimiz, müsaade-i hümayunları ile) deyû enfiyesini çektikten sonra muhataba (Ben 61 gün kefareti göze aldım. Artık ne istersen sor.)

13) Mukarririn ders sonunda yapacağı duada ihtisar kaidedir. Bununla beraber, dua zamanının hulûlü kendisine nazikâne ve kimsenin anhyamiyacağı tarzda ihsas edilir.

dediğini sarayda işittim. Fakat mukarririn ismini nâkil bilmediğinden bittabî zaptedemedim.

Bil-vesile hürmet-i mahsusamı teyid ile mûcib-i iftiharım olan ahasin-i enzâr-ı mekârim disar-ı faziletpenâhilerinin bekasını rica eylerim efendim hazretleri.

Muhammed Serif

İkinci Mektup. 7. Mayıs. 1951.

Huzur Dersleri hakkında te'lifine teşebbüs buyurulan eser-i mütebere nâciz bir hîdmette bulunmak üzere bittabî' pek mahdut malûmat-ı âcizanemi arz ile vâyedâr-ı iftihar olacağım. Bu malûmat derslerde mer'î usul ve adab, mahall-i müzakere ve teşrifat kavaldî gibi şeylere münhasır bulunduğundan ve takrir edilen derslerin mahiyet-i ilmiyesine dâir mutalâa iradî haddim'in fevkinde bulunduğundan aff-ı semûhlerine ilticâ ederim.

Hakan-ı adnâşiyân Sultan Abdülhamîd Hânın huzuruna müsûl şerefine ilk def'a olarak nâliyetim bir Kandil gecesine müsadif bulunmasına ve Huzur Dersleri aynı mahalde verilmesine mebnî o zamanki Saray ahvalini tarif için şeref-i sıhriyeti nasıl ihraz ettiğimi mukaddime olmak üzere arz ediyorum :

1317 senesinde Dahiliye Nezareti Mektûbî Kalemi Müdür Muavini bulunuyordum. Mevsim-i Sayfı imrâr etmek üzere Boğaziçinde Yenimahallede ikamet ettiğim sırada Hakan-ı sâbık Sultan Murâd-ı hâmisin iki kerimesi tezvîc olunacağı şâyiasını duydum. Müşarünileyhin Çırağan Sarayında ber-hayat bulunması sebebiyle is nazik olduğundan sıhriyete münasip kimselerin esâmisini havî birer pusula takdimi vükelâdan ve sâir erkân-ı memurinden en ziyade şayan-ı itimad görülen zevâta tebliğ olunduğunu da işittim. Bir gün gazetelerde (Saadetlû Vâsif ve Galib bey-efendiler hazaratına rütbe-i ülâ sınıf-ı evveli ile ikinci rütbeden Mecdi nişanı tevcih ve ihsan olunduğu) görülüb o zaman malûm-u âhleri buyurulduğu üzere gerek rütbe gerek nişan tevcihatı evrâk-ı havadise Bâb-ı-âliden resmen tebliğ kılınmakta olduğundan ve gerek memuriyet gerek rütbe ve nişan tevcihinde nâil-i taltif olan kimsenin sıfat ve memuriyeti dahi tasrih edilmek mûtad bulunduğundan Vâsif ve Galip beylerin kim olduğu beyan edilmeksizin (Orduda Sarı çizmeli Mehmed ağa) kabîlinden aiel-ıtlak zikrolunması herkesçe olduğu gibi hence dahi acip görülmesi ile Dahiliye Mektûbî Kalemi Müdürü bulunan Ali Fuad beye bunların kim olduğunu sordum. Takdim kılınan pusulalarda muharrer esâmiden hiçbirî tensib-i âliye iktiran etmediğinden vaktiyle enderun-u hümâyundan Mabeyn Şifre Dâiresine alınmış olan bu beylerin Sultan Murâd-ı hâmise damâd olmak üzere intihab olunduğunu söyledi. Ali Fuad bey beni âlece tanıdığı ve hakkımda itimad-ı tâmmı olduğu halde pek vehham bulunmasıyle o güne kadar ketmeylediği sırr-ı mühimmi kulağıma eğilip pek

14) Ders Kazii Beyzavî tefsirinden takip olunur.

15) Dersler, Ramazanların ilk günlerinde, her meclis ayrı bir gün toplanmak üzere, 8 meclis halinde verilir.

yavaş sesle (Siz büyük bir tehlike atlattınız. Bâb-ı-âlıden takdim olunan pusulaların birinde sizinde isminiz vardı. Şimdi artık geçmiş olduğu için söylüyorum) demesiyle ben de bit-tâbî' telâş etmedim. Sultan Murâd-ı hâmisin kerimeleri ne tıynet ve mizaçta bulunduğu bence tamamen meçhul olduktan başka henüz izdivaç fikrinde dahi değildim. Hakan-ı müşarûnileyh dahi salâtın-ı Osmaniyeden olduğundan sıhriyetine nâiliyet herkes için bâls-i mefharet olabilir. Ancak büyük pederim, Sultan Abdülâziz hânın bende-i nimet-didesi olmasına ve Sultan Murad âmm-i mükerrermin idbârına çalışanlar meyanında bulunmasına mebnî kendisinden münkesir olduğum gibi Sultan Abdülâziz hân'ın hal'i, saltanat-ı Osmanîye ve devlet-i aliyenin mebde-i musıbet ve nikbeti olduğundan hâlis Türk oğlu Türk olmak dolayısıyla dahi muğber ve müteessir idim. Binâenaleyh böyle bir teklif vukû' bulsa sûret-i kat'iyede redde mecbur olacağım için tehlikenin bu sûretle ber-taraf olmasından dolayı ziddem memnun oldum.

1317 senesi Ağustosunda Vâsif ve Galip beylerin sıhriyeti teahhur ettiği rivayeti çıktıktan birkaç gün sonra, o zaman Eyâlât-ı mümfâza kalemi müdürlüğünden Divan-ı Hümâyün beylikçiliğine terfî' edilmiş olan ve pederimin ve amcalarımın pek samimi ve kadim ahıbbasından bulunan Nâsır Bey beni nezdine celbile resmimi talep eyledi. Ben sebebi ne olduğunu sordum. (Siz benim elimde doğdunuz. Bu kadar senedir pederinizle hukuk-u ülfet ve muhabbet var. Resminizi istersem çok mudur?) dedi. Ali Fuad beyin ifade-i vakıasına ve Vâsif ve Galip beylerin sıhriyeti teahhur ettiği rivayetine nazaran ben bu talepten maksad ne olduğunu alnamakla beraber mütecahîlâne ısrar tetiğim halde Nâsır bey hakikati ifsâ eylemek istemediğinden hiçbir şey söylemeksizin yanından çıktım. İki gün sonra Nâsır bey beni yine çağırıp ve tekrar resmi istedikte sebebini söylemedikçe kat'iyen vermiyeceğimi beyan eyledim. (Resim, Mabeyn-i Hümâyünden isteniliyor. İş sizin zannettiğiniz gibi değildir. Sultan Abdülâziz hân'ın kerimesi Emine Sultan hazretleriyle izdivacınız içindir. Müşarânileyhanın fetânet ve zekâvet ve hüsn-ü hülûk ve fazilet ile mütehâlli olduğu muhakkaktır. Herkes böyle bir şerefe nâiliyet için rüşvet verir. Sizin taallül ve tereddüdünüz muvafık değildir. Resmi vermeseniz bile cebren alınır. Haydi şimdi bana resmi getiriniz.) dedi. Meğer Hazine-i hâassada matbahlar müfettişi Cevad beyin mahdumu, amedi Divân-ı Hümâyün hulefasından Afzalüddin beyle Mekteb-i Mülkiyede beraber olduğum için ülfet ve münasebet olmasına ve mabeyn baş kâtibi Tahsin bey, Nâsır beyin pederimin ahıbbasından bulunduğunu bilmesine mebnî Afzalüddin beyi Nâsır beye gönderip resmi istemiş ve hattâ ben Nâsır beyle mücadele ederken Afzalüddin bey yanındaki küçük odada bekler imiş.

16) Meclis içtimalarının mütetâbi olması kaidedir.

17) Cuma günleri ders takrir olunmaz.

Büyük pederim Ferîd paşa, mabeyn müşiri ve hazine-i nâssa nazırı ve vâlde sultan kethüdası bulunmak itibarıyla Sultan Abdülaziz hânın önceli hakkında âlemimizce malûmat var ise de Sultân-ı müsarünleyha büyük pederimin irtihalinden sonra dünyaya geldiğinden Hakan merhumun o isimde ve şehzade Yûsuf İzzeddin efendi hicri terbiyesinde bir kerimesi bulunduğunu bilmiyor idim. Nâsır beyin tazyik-i vakii üzerine eve gidip evvelce yaptırmış olduğum resimlerden bir tanesini alarak kendisine verdim.

1317 senesi Ağustosunun 20nci Pazartesi günü ber-mutâd mahall-i memurlıyetime geldiğimde kapıcı, mabeyn-i hümayûndan bir hünkâr çavuşu gelip beni aradığını söyledi. Mabeyn ile hiçbir münasebetim olmadığı cihetle böyle beni bir hünkâr çavusunun araması hasebbüzzaman mucib-i vehim ve telâs ise de mâsebak-ı ahvâl delâletiyile niçin olduğunu anlıyarak o zaman Dahiliye Nezareti Mektupçuluğuna terfi edilmiş olan Ali Fuad beyle beraber Nezaret müsteşarı Fuad beyin yanına gittim. Müsteşar, hemen davete icabetle mabeyne gitmekliğimi ve zinhâr zinhâr muhalefet etmemelkiğimi mükerreren ve sediden tavsiye etti. Çavuşla beraber Yıldız Sarayına azimet eyledim. Bas Kitabet dâiresine dühulümde küçük bir odaya götürüldüm. Orada Afzalüddin beyin pederi Cevad beyi buldum. Devlet-i vâkıa, şeref-i sıhriyet için olduğunu ve Sultan Muradın değil Sultan Abdülaziz hânın en küçük kerimesi Emîne Sultan hazretleri için bulunduğunu ve galiba mukavemet edeceğimi işitmiş ise de kat'a câlz olmadığımı titreyerek söylemesi üzerine âzîm heyecan içinde kaldım. Cevad bey beni baş kâtip Tahsin beyin yanına götürdü. Tahsin bey her nekadâr pederimi bilir ise de beni görmemiş olduğunu mukaddime olmak üzere bil-beyan (efendimiz sizi şeref-i sıhriyet-i seniyyeleri ile müserref ederlerse sadakat edeceğinize arz-ı teminat edebilir miyim? «Gerek pederim Sultan Abdülmecid hana gerek ammim Sultan Abdülaziz hana büyük pederî sadakatile hizmet etmiştir. Ben umu bilirim, kendisinden de böyle beklerim.» buyuruyorlar.) dedi. Ben de derhal cevaben (âbâ ve ecdâdım efendimizin hanedan-ı hümayûnlarına ve zât-ı şahânelerine sadakatten inhıraf etmedikleri gibi bendenizin de ayrılmıyacağım tablidir.) dedim. (Görüstüğümüze memnun oldum. Biraz bekleyiniz.) dedi.

Oradan çıkıp gösterilen diğer bir odaya girdim. Üç saatten ziyade yalnız kaldım. Kitabet dâiresinde bulunan ağalardan biri gelip bir şey ister miyim sormadı. Nihayet akşam üstü Cevat bey gelip atebe-i hümayûna bir arıza-i tesekkürîye yazmaklığımı baş kâtlbin emriyle tebliğ etmesi üzerine arızayı tahrir ve Cevat beye tevdi eyledim.

Sıhriyetim nezd-i padişahide rehîn-i tasvip olduktan sonra arkama memurin-i hafıyye konularak gerek sokakta gerek ikametgâhım civarında tarassudat yapıldığını ve tahkikata memur zevât beni tanıyanlara müracaatle ahvâlimi bissual

BEŞİNCİ KISIM

**MUKARRİR VE MUHATAPTA ARANAN VASIFLAR,
SEÇİME AİT ANA - KAİDELER VE BU KAİDELERİN
GEÇİRDİĞİ İSTİHALELER**

1) Aranan vasıflar şunlardı :

- a) İstanbul rüusunu haiz müderris olmak,
- b) Talebesi ziyade, mürettep tahsile nazaran dersi iieri bulunmak,
- c) Meleke ve ihtisası ve zâti kemaliyle muhitte şöhret almış olmak.

(Acaba Avrupaya firar eder mi?) deyü araştırdığımı bil-ahâre mevsûken duydum. Bir âlleye damaâd olmak üzere intihap edilecek kimsenin evvel-be-evvel secâya ve ahlâk-ı maziyesi ve namus ve iffet ve tıynet ve sıyret-i öğrenilmek iktiza ettiği halde Padişah namına tahkikat icrasında memur olanların gûya kârgüzarlık göstermek maksadı ile iptida Avrupaya firar edip etmiyeceğini sorması hakikaten sayân-i hayrettir.

Ağustosun 24.üncü Persembe günü Baskâtibin daveti ile Mâbeyn Dâiresine gittim. Vükelâya mahsus odada Adliye Nâzırı Abdürrahman paşa önündeki kâğıda bakarak Vâsıf ve Galip beylere sorduktan sonra bana (Mehmed bey, Emine Sultan hazretlerini tarafınızdan tezevvüce beni vekil ettiniz mi?) dedi. (Evet tevkil eyledim.) dedim. Biri ser-karın Hacı Ali bey, diğeri de kurenâdın Falk bey olduğunu o zaman anladığım iki zâta işaretle (Beyefendiler dâhil şahid olsunlar mı?) dedi. (Evet olsunlar.) cevabını verdim. O güne kadar (Şerif) namıyla yâdolduğum halde Abdürrahman paşanın (Mehmed) bey diye hitap etmesine bir mâna veremedim. Pusulaya (Mehmed Şerif) yazılmış ise ihtiyar adam belki mahlâsı okuyamamış dedim. Ertesi günü gazetelerde tevcihat kısmında sıfat ve memuriyetim zikredilmeksizin (Mehmed Şerif beye rütbe-i ulâ sınıf-ı evveli) tevcih olduğunu ve tebliğat-ı resmiye kısmında da (Emine Sultan hazretleriyle Mehmed beyin emr-i mesnûn-u akdi dünkü gün Sârây-ı Hümayûnda ıera kılındığını ve gelecek hafta sûr-u hümayûn icrası mukarrer bulunduğunu) görünce şürefadan biri zannolunur zümû ile yalnız (Mehmed) denildiğini ve artık sahîh ismime resmen vedâ etmek lâzım geleceğini anladım. Halbuki benim kim olduğumu ve hangi âlleden bulunduğumu herkes bildiği gibi Şürefâ hakkında kullanılan (Şerif) bir ünvan olarak dâima isimden evvel (Şerif Mehmed) ve (Şerif Abdullah) yolunda istimal edilmekte bulunmasına nazaran Löyle bir vâhime ancak Sarây muhitindeki erbâb-ı fesadın hatırına gelebilir. Zâten

2) Seçmek hakkı : Şeyhülislâmındır. Huzur Dersi aidatı ilmiye tarikinin müntesiplerine temin ettiği bir maaş olmadığı cihetle, seçilmeyen zatın ilmiye tarikine intisabına istinaden iddia edebileceği bir hak yoktur.

bunun Sultan Abdülhamid han emriyle olmayıp bir takım sübük-mağzanın kâr-güzarlığı neticesi bulunduğunu hakan-ı müsarünileyhin her sene-i cedide iptidasında bermütad ihsan buyurduğu Muharemmyenin mevzu bulunduğu ve isminin ilk harfleriyle tezyin ettirdiği zarfların üzerine (Muhammed Şerif) yazdırmasıyla sabittir. İlan-ı Mesrutiyete kadar ben resmen (Mehmed) yâd olundum. Mamafî huzur-u Padîşahiye takdim ettiğim arızalarda her zaman (Mehmed Şerif) imzasını koymaktan bir an fâriğ olmadım.

O gün akdın icrasından sonra Mabeyn Dâiresinin alt katında kurenâdan Rıza ve Mehmed beylerin odası biz damatlara gösterilmesiyle oraya gidip Vâsif ve Galip beyler hâk-i pâ-y-i hümayûna bir arıza-i tesekkürîye takdimini söylediklerinden ben de iştirak ettim. Yalnız Sarayın usul ve adâbını bilmediğim için arızanın tarz-ı tahririne karışmadım. Galip bey kaleme alarak (Akd-i müteyemmenimizin icrası vesilesiyle) ibaresini koymuş olduğundan Vâsif bey buna itiraz etti. Sultan Murâda damâd olduğu için (Müteyemmen) tâbirini münasip görmiyerek anı tay'ettirmek teklifinde bulundu. Ben en-kasdın (Niçin?) dedim. (Siz yalnız yazarsanız bu kelimeyi istimal edersiniz. Fakat biz yazamayız.) cevabında bulunması ile ısrar etmedim. Vâsif beyin itirazına hayrette kaldım. Sultan Murâd dahi âl-i Osamndan bir pahîşah olup sıhriyetine nâiliyet elbet mucib-i iftihar olacağı ve her kim akd-i izdivaç ederse müteyemmen olması temenni-i mahsusunda bulunacağı cihetle Saray muhitinin terbiyesi muktezasınca su (müteyemmen) kelimesini çizdirmesinden doğrusu tesc'üm ettim. Vâkıa bu akdın kendisi için müteyemmen olmadığı bilâhare sabit olunca derhal şu vak'ayı tahattur eyledim.

Başkâtîp Tahsin bey (ertesî Cum'a günü alaturka setre ile selâmlık resminden sonra burada bulununuz) demesinden, huzura kabul olunacağımı anladım. Cum'a günü gittim. Tahsin bey selâmlık resminden sonra bizi davetle (Efendimiz Selâm-i sahane buyurdular. Geldiklerinden memnun oldum. Kendilerini bugün görecek idim. Fakat yorgun olduğumdan başka bir zaman kabul ederim. Buyurdular.) dedi. Halbuki o gün zât-ı sahane süferayı kabul için mabeyn dâiresine geldiği zaman bizi de huzura kabul edecek imiş. Ammâ mabeyn erkânı Sultan Muradın damadlarından ürkükleri cihetle hiç kimse onların bulunduğunu iptidaen haber vermeğe cesaret edemediğini ve hattâ başkâtibin bu yüzden tekdire uğradığını bilâhare duydum.

Ertesi hafta Persembe günü ber-mutâd sûr-u hümayûn icra buyurulup Cum'a günü arz-i tesekkür için mabeyne gittim. Selâmlık resminden sonra başkâtîp iltifat-ı Padîşahiye tebşir eyledi.

O sene leyle-i Regaip hulûlünde arz-i tebrik için Saraya azimet eyledim. Ser-

3) Seçim, padişahın iradesile tekemmül eder. Vazifeden infisal, tayindeki usule tâbidir.

Ser-karın Hacı Ali bey Selâm ve mahzuziyet-i padişahiyi tebliğ ettikten sonra (Dün aksam hani yeni damadlar) diye sordu. Ben de (İsmaılamadığınız için çağırmadım.) dedim. (Gelecek Kandile ismarlayınız diye ferman buyurdu.) dedi. Sultan Abdülhamid han zamanında Regaib ve Mirac ve Berat ve mevlid-i Cenâb-ı rısaletpenahlı gecelerinde huzurda bir vaaz resmi icrası da mutâd idi. Ser-karın Hacı Ali beye ne vakit gelineceğini ve ne giyileceğini sordum. Aksam saat on buçukta bulunulmasını ve alaturka setre iktisa olunmasını söyledi.

1319 senesi şehri Recebin 26sına müsadif Cumartesi günü akşamı Leyle-i Mirac-ı Rısaletpenahıye müsadif bulunduğundan on buçukta Saraya gittim. Ser-karın odasının yanındaki vükelâ odasında Serasker Rıza ve Tophane müşiri Zeki ve maiyet-i seniyye erkânı harbiye müşiri Şâkir ve müşir Ethem ve Ömer Rüstü ve şehremini Rıdvan pasalarla damâd paşa ve beyleri buldum. Saat bir buçuğa doğru dâvet-i vâkıa üzerine kalkıp bahçeden mürûr ile (Çıt Köşkü) olduğunu bâdehû öğrendiğim köşke azimetle camlı kapıdan dühûl ve ufak bir salonun sol tarafındaki odada intizar eyledim. O güne kadar huzur-u hümâyûna dahil olmadığım için âdab ve erkânı bilmiyordum. Halbuki gerek sultan Abdülmecid han gerek sultan Abdülâziz han zamanında birisi ilk def'a şeref-i müsüle nâil olduğu hinde mabeyn erkânı tarafından talim-i erkân ve âdab olunduğunu işitirdim. Belki bir mânaya mahmûl olur mülâhazasıyla sormaya cesaret edemedim. Yalnız olmadığım ve diğer damatlarla beraber bulunduğum için anlara dikkatle aynı surette hareketi muvafık buldum. Dâvet-i vâkıa üzerine en önde serasker paşa ve bâdehû alâmeratibihin müşirân olduğu ve anlardan sonra şeyh Ebûlhüdâ efendi ve mesihat müsteşarı Râsîd efendi bulunduğunu ve bâdehû dâmad ve seryâver Mehmed ve Ahmed Zülkifil ve Halid ve Nureddin ve Kemaleddin pasalarla Vâsif ve Galip beyler olduğu halde evvelce geçtiğimiz salondan mürûr ve daha küçük bir salonda gûzar ile büyük bir salona girdik. İşte o gece ilk def'a dâhil-i huzûr-u hümâyûn oldum. Ramazanda huzur dersleri dâima burada olup berveç-i âti târif edeyim :

Salon, zemin katta ve bahçeye nâzir olarak yalnız bahçe tarafında pencereleri vardı. Diğer iki tarafı ile kapının bulunduğu cihette pencere yoktu. Kapının sağ tarafına harem-i hümâyûn için kafes mevzu' idi. Salon kırmızı ipekli ve çiçekli sirmalı Hereke kumaşı ile mefruş ve divarları dahil aynı kumaşla mestur idi. Kapının sol tarafında ipekli ve sirmalı kumaştan yapılmış bir iki minder zât-ı sâhaneye mahsus olarak, yine sol tarafında diğer kırmızı minderler senzâdelere ve anları müteakiben sıra ile mevzu' minderler dahil diğer med'uvine tahsis kılınmıştı. Kapının sağ tarafında kürsü vardı. Kapının iki yan tarafı mabeyn erkân-ı memurinine muhassas idi. Kapıdan girince zât-ı padişahiyi ayakta buldum. Sivil kıyafetinde olup üstünde boz renkli bir pardesü ve ayagında potin kundura vardı. (Zâten dâimâ

4) Gerek şeyhülislâm, gerek padişah vasıfları haiz olmıyan bir zatı mukarir veya muhatap yapamaz. Padişah bir zata dersi takrir ettirse bile bu irade istimrarı istilzam etmez. Ve velyeden Ramazan dersine

pardesü giymek mütadi olup ben hiç bir def'a pardesüsüz görmedim.) Ben diğerlerinin harekâtına tevfikân kapıdan dâhil olunca iptidâ yerden temennâ ederek bir iki adım sonra yine bir temennâ eyledim. Üçüncüde biraz daha takarrup ile bâk-i pâyına vardım. Omuzumdan tutup müsaade etmedi. İlk hitap; olarak kalın ve halâvetli bir sesle (Siz! şimdiye kadar göremediğim için beyân-ı teessüf ederim.) buyurmasıyle te-tekrâr temennâ ederek geri çekildim. Arkadaşlarımın yanına gittim. Gelenlerin cümlesi dâhil-i huzûr olduktan sonra zât-ı şahâne kunduralarını çıkararak minderin kenârına geldi. Bulduğumuz tarafa teveccühle (Buyurun!) dedi. Kendisi kuûd edince Huzzar dahi minderlere oturdu.

Kürsüye cevâmi-i şerife kürsü seyherlerinden nevbeti olan zât çıkıp Leyle-i Mirâç-ı Nebevinin fazâilne dâir mevâızda bulundu. Duâ ederek kürsüden indikte kendisine kırmızı bir kese derûnunda atıye-i seniyye verildi. Bâdehû imâm-ı evvel-i şehriyârî Râsîd ve imâm-ı sâni İsmâil Hakkı efendiler tarafından hatm-i şerif kıraat ve duâ tilâvet olunduktan sonra kitabe-i şehriyârî Hasbî efendi Buhari-i Şerif hatim duâsını etti. Hitam-ı duâda zât-ı padişâhî kıyam buyurmasıyle cümleten kalkıp huzurdan çıktı.

Yukarda arzettiğim veçhile Ramazân-ı şerifte huzur dersleri İsbu Cıt Köşkünde verilirdi.

8 def'a olmak üzere verilen huzur derslerinin günleri salâtin-i sâllife zamanında evvelce takrir olunur ise de sultan Abdülhamid han asrında eyyâm-ı mezbûre malûm olmayıp gerek mukarir gerek muhatap efendiler her gün Sarayda bulunur ve ne gün verileceği irâde olunursa bizlere mâbeynden telgrafla malûmat verilirdi.

Huzur derslerinde zât-ı şahânenin alt tarafında şehzadeler (yani Selim ve İbrahim Tevfik ve Abdülkadir ve Bürhaneddin ve Ahmet ve Abdürrahim efendiler.) ve bâhedû şeyh Ebülhüdâ efendi ve müsteşar-ı mesihat Râsîd efendi ve dâmadlar ve müşir Ethem ve Ömer Rûsdü Paşalar bulunurdu. Kapının yanındaki minderlerde dahi ser-karîn Hacı Ali ve serkâtib Tahsin ve karîn-i sâni Nuri ve katib-i sâni İzzet paşalarla bazı mâbeyinciler otururdu. Zât-ı şahânenin karşısında sıra ile mevzu' ve önlerine rahle konmuş minderlere mukarir ile muhataplar kuûd ederdi. Huzur dersleri gündüzün olup aynı merasimle huzura girilir ve zât-ı şahâne herkese (Buyurun!) diye kuûd eylemesini müteakip mukarir efendi Kur'ân-ı Kerimden, evvelki Ramazânda tefsir olunan âyet-i cellenin mâbadini tefsire şürû eylerdi. Bâdehû muhataplar sıra ile suale başlayıp mukarir evbe-i lâzimeyi verirdi.

Evvelce yazdığım veçhile sultan Abdülaziz han mukarir ve muhatapların sûret-i sedîdede münakaşalarından zevkyâb olur ise de sultan Abdülhamid han zamanında 7 sene bulunduğum derslerde böyle sedid münakasa görmedim. İlk def'a

iştirak için bir hak ve salâhiyet temin eylemez. Vâki müsaade o günkü ders tahririne münhasır kalır.

5) Mukarrirlik ve muhataplık, vasıfları haiz olana da tavsiye neticesi tevcih olunamaz. Tavsiye üzerine herhangi bir mülâhaza ile

huzur dersinde bulunduğum sene mukarrirler ders vekili Gümileineli Ahmed Âsım ve Tikveşli Yûsuf Ziyâeddin ve Tosyalı İsmâil Zühû ve Tokatlı Ahmed Nureddin ve Sinoplu Ebûbekir Lûtfî ve Morali Murtezâ ve İstanbûlî Muhammed Es'ad ve Dağis-tani Mustafa efendiler olup bâdehû Âsım efendinin kiber-i sinni sebebiyle çekilmesine mebni sehri Ahmed Râmiz efendi alındı. Ders bittikten sonra mukarrir efendi bir duâ eder ve kendisine ve muhataplara atıyye verilir.

Mukarrirlerin içinde Ahmed Âsım efendi ulemâ-i be-nâmdan ise de pek müsin bulunmasını mebni tahririni anlamak müşkil idi. Tikveşli Yûsuf ve Tokatlı Ahmed Nureddin ve İstanbûlî Muhammed Es'ad efendilerin tahrirleri ciddî vâkıfâne idi.

Morali Murtezâ efendi birgün baş muhatabına pek yüksek sesle cevap verdikten sonra zât-ı sahâneye (Efendimiz, kulağı ağır işittiği için yüksek sesle cevap itâsına mecbur oldum.) diye itizar edince kendisi pek şedit sûrette asam bulunduğundan padişâh ile huzûrın handesini mücîp olduğunu hâlâ tahattur ederim. Bazı muhataplar da kalkıp giderken önündeki rahlelere birer arz-ı-hal bıraktığını görür ve doğrusu bunu mugayir-i âdab bulurdum.

Arzu buyurulduğu üzere malûmat arz edemeyip beyhûde tafsilât ile tasdi eylediğim için aff-i âliy-yi keremkârilerine itica ve her zaman medâr-ı iftiharım olan ahâsin-i enzâr-ı meâlî nisâr-ı semâhatpenahilerini istibka eylerim efendim hazretleri.

Mehmed Şerif

73 c) Meşhur edib Halid Ziya Uşaklıgil «Saray ve Ötesi» adlı son hatıralarında Huzur Derslerine de temas ederek dersin tahrir olunduğu mahal ile tâbi bulunduğu teşrifat hakkında biraz da istihfaflı israb eden bir edâ ile şu malûmatı vermektedir:

«Huzur Dersleri Zülvecheyn salonunda olurdu. Hünkâr deniz tarafında kanepenin üzerine yerleştirilmiş bir mindercikte, sabûrane otururdu. Sağ tarafında yerde dizli dizli hanedandan hâzir bulunacak olanlara, sol tarafında da yine öyle dizli ile mabeyn erkân ve memurini ile bendegâna mahsus ipek minderler sıralanmış olurdu. Bunların üzerinde bacaklar kıvrılarak, hele şişmanlar için tahammül olunmayacak sızılara sebep olan vaziyette belki bir saat mustarip olmak leap ederdi. Her celse bittikten sonra ayağa kalkmakta, ayağa kalktıktan sonra da durmakta, yürümekte kolay galebe çalınamıyan zorluklar çekerdim.

Huzur Dersleri başlarında bir mukarrir ile muhataplardan mürekkep bir zümre tarafından verilir. Mecmuu 151 geçmiyen bir hey'et... dersler Ramazanın ilk gününden başlayarak haftası sonuna kadar devam eder ve bunlara ikindî namazından sonra başlanırdı. Her sene mukarrirleri ve muhatapları — ki hergün için ayrı ayrı

tayin zarureti hasıl olursa kayıt defterine tayinin kimin tavsiyesile yapıldığı işaret ve tayin olunan zatın derse intisabı muvakkat telâkki olunur.

6) Üst meclislerdeki mukarrirlik ve muhataplık münhalleri, velyeden meclisdeki mukarrir ve muhataplara aiddir. Bu münhallere vasıfları haiz olsa bile, hariçten kimse alınamaz. Sıraya riayet ana - kaide olduğu cihetle, silsilenin bu suretle yürütülmüş olması neticesinde ancak doldurulamayan yerler için yeniden seçim ve tayin yapılır. Bu seçim ve tayin neticesinde meclislere alınan zevattan rüus dereceleri yüksek olanlar kendi derecelerinde bulunanların dahil bulunduğu meclislerde mevki alırlar. Bu suretle bizzat tecviz olunmayan bir şey, tebaiyyet yoluyla tecviz olunur.

Bu kaidelerde sonradan vukua gelen istihaleler, aşağıya aynen nakil olunan iradeler müeddasından müstefaddır :

1°) «Nüsha-i kübrâ-yı hilâfet ve serlevha-i risâle-i celile-i saltanat u şevket olan Halife-i rû-yi zemin ve padişâh-ı maarifkarın efendimiz hazretlerinin tevfik-i hüceste refikî cenâb-ı bâri ve ilham-ı kerâmet ittisam-ı perverdigâri delâletiyle herbir mevadd-ı hayriyenin tensik ve icrâsına himmet-i maal-i menkıbet-i müceddidane-i ecdâd-ı emcâdlarına reşk-fermâ

zevâttan tesekkül ederdi. — meşhat, mer'î olan bir usul dâiresinde sıra ile intihap ve saraya izâm ederdi. Bu derslere dahil olmak için namzetler iyice çalırsırlardı. Zira vazifelerini bitirince ceplerine bir atıyye, sırtlarına bir cübbe, bellerine bir gal kusak lisan olunmak mukarrerdi. Hazine-i hâssa için ihtiyar olunamıyacak kadar ağır bir masraf değil. Mukarrirlerin cübbeleri siyah ve iyi bir kumastan muhatapların cübbeleri de mâi idi.

Saraydan evvel Dolmabağçe camiiinde bir toplantı yaparlardı ve o günün dersi hakkında bir tecrübede bulunurlardı. Bu tecrübe gayet basit idi. Mukarrir sırası gelmiş olan âyetli tefsir ederken yanında oturan muhatap bir sual irâd eder, mukarrir bunun cevabını verir. İkinci muhatap bir ikinci sualde bulunur buna da cevap verince üçüncü muhataba söz söylemek fırsatı ya düşer ya düşmez. Diğer muhataplar da dersin sonuna kadar bir put gibi sâkit dururlardı. İste tecrübe muhataplara soracakları şeyleri söylemekten ve alacakları cevapları anlatmaktan ibaret olurdu. Vaktaki camide ikinci namazı kılmış bu tecrübe de yapılmış olurdu. Başta mukarrir arkasında sıra ile muhataplar, ağır ağır büyük bir râsime-i dinîyeye gidecek olanlara mahsus vakur bir edâ ile camiden saraya kadar yürürler, divanhaneyi geçerler, büyük merdivenden birer birer çıkarlar ve yine öyle birer birer sırayı bozmayarak yerlerine geçip biraz ayakta dururlar ve daha evvel gelmişse Hünkârın (Oturunuz!) işareti üzerine minderlerine çökerlerdi. (Halid Ziya Usaklıgil, Adı geçen eser, Sahife : 137 - 139.)

ve lâsiyyema tahsil ve iktisâb-ı derece-i farziyede olan ulûm-u şerife-i dîniyenin tervicine vesâil-i merguba ile rağbet-i seniyye ulemâ perver-i şehinşahâneleri ziver-i sitayişgâh ülünnühâ olup ötedenberi devlet-i aliyede âdet-i müstahseneden olduğu üzere beher sene Ramazân-ı şerifte Huzûr-u Hümâyûn dersleri hitamında mukarrir bulunan müderrisîn-i kirâm'dan hoca efendilerin dahi mahsusça mukrarir dersi in'ikadı mutâd olup ancak ötedenberû fuhûl-ü ulemâdan bulunan hoca efendilerin içlerinden hasbel-tarik mevleviyetle bekâm olanların rütbe-i mevleviyetleri keenne şerefi tedrise mâni addolunarak ol halde işbu Huzûr-u Hümâyûn dersinden ma'füvlikleri nâbecâ bir âdet hükmüne girmiş ve kezâlik menâ-dimzâdelerden merâtib-i mevleviyet ve sadareti hâiz olan zevat-ı kirâmda bazen cevher-i zâtisi ilm ü fazl ile ârâsta bulunanlar dahi kezâlik gevher-i giran-bahâ-yı ilm ve faziletlerini meknûn-u sadefçe-i tâtil edegelmüş olup mâhazâ ilm-i şerifin herhalde kemâl-i şeref ve fazileti derkâr ve ulûm-u nâfia ile iştigale rütbe ve câhı mâni olmıyarak belki meziyet-i zâtiye ve haysiyet-i ilmiyelerinin itilâsını müstelzim olacağı aşikâr olduğundan *o misillü erbâb-ı ilm-ü fazlın ihrâz-ı rütbe-i mevleviyet eyledikten sonra dahi haysiyet-i zâtiyeleri metrûk ve muattal sûrette kalmaması muhasse-nât-ı adîdeyi câmi olacağından* ve mahsus-u zât-ı şevketsimât-ı şahane olan mahasin-i kesire-i ulemâ - pesend-i mülukâneleri iktizasınca müzâhir oldukları mehamid-i celile ve maasir-i cezile-i müsabakat fermâ-yı eslâf-ı izamı hilâfet ittisam olduğundan fi-mâbâd işbu Ramazân-ı şerif dersleri hitamında akdolunacak mukarrir dersi yerine sudûr-u fihâmdan ve mevâli-i zevil-ihtiramdan tahkikat-ı kâmile ve kemalât-ı ilmiye eshabından bazı zevatın huzûr-u fâizünnûr-u hazret-i hilâfet - penâhide akd-i meclis-i ders-i şerif eylemelerine mübarek kariha-i ilhâm sariha-i mülükâne-lerinden irâde-i hayriyetâde-i şahâneleri şeref-efzâ-yı sünûh u sūdûr buyurulmuş olduğuna binâen bu sene-i müstahsene Ramazân-ı şerifinin geçen «Takvîm-i Vekayi»de zikrolunduğu üzere aşr-ı evvelinde huzûr-u hümâyûn derslerinin hitamından sonra meşahir-i fuzelâ-yı mevâli-i kiramdan sabıka Dâr-ül-hilâfetül-aliye kazisi Çerkeşi Muhammed Râfi efendi hazretlerinin haysiyet-i ilmiyeleri ve azûbet-i takrir-i dil-pezirleri müsellemler olduğuna cihetten mukarrir tayinle sudûr-u izamdan hâlâ sadrı Rum'eli faziletlü Hamdullah Molla efendi ve sadaret-i Anadolu rütbesinde bulunan Eminbeyzâde Abdülkadir beyefendi ve İsmetbeyzâde elhâc Ahmed Arif Hikmet beyefendi hazerâtı ve neşr ile meşgul mevâli-i fihâmdan Şâm-ı şeriften mâ'zul Kuyucaklızâde Âtîf efendi ve Bursadan mâ'zul Kethüdazâde Arif efendi ve Edirne pâyesiyle mübeccel İmâmzâde Hâfız Muhammed Es'ad efendi ve mahreç pâyelûlarından Karahisarsahipli Ahmed efendi ve Ahîskavî İbrahim efendi ve İzmirden mâ'zul Ankaravî

Esseyd Ali efendi ve hâlâ İzmir Mollası Konevi Esseyd Hüseyin efendi ve mahreç pâyelûlarından Balçıklı Ali efendi yani mukarrir-i mûmaileyh hazretleriyle on iki zevât-ı fezâil-âyatın muttasıf oldukları ilm-ü faziletleri malûm-u hazret-i şehinşâh-ı kadrâşinâ olmağla bâ-irade-i seniye-i şâhâne mukaddemce cânib-i cenâb-ı fetvâ-penâhiden herbirine ihbar ve şehri-i şerif-i mezkûrun yirmibirinci Cum'a-irtesi günü Beşiktaş Sarayı hümayûnunda huzûr-u feyzmevfûr-u şehinşâhide zikrolunan ders-i şeriflerin hitâmı olan Al-i İmrân sûre-i celîlesinin âhir âyeti felâh gayeti fâil-i hayr ittihaz olunarak âyet-i kerîmenin şâmil olduğu nûkât ve maani-lâtifesini birbuçuk saât mikdar-ı takrir birle müşâr-u-mumaileyhim taraflarından irâd olunan tahkikat-i es'ile ve ecvibe şâyân-ı pesend-i hazret-i padişah-ı adîmünnazir olub hitamında mukarrir efendi-i mumâileyh daavat rûzefzûn-ı ömr-ü ikbal-i şâhâneye dest-küşâyı edâ ve hâzır bulunan vüzerâ-yı izâm ve kurenâ ve bendegân-ı sıdk-ittisam âmin-gûyâ olarak bâdehû herbirerlerine taraf-ı eşref-i şâhânedan alâmeratibihim giran-bahâ ve âlâ mücevher kutular ihsaniyle cümlesi şâdân ve sâir vüzerâ-yı izâm ile beraber fazileti cihetiyle med'uvven ol meclisi şerifde bulunan Bosna valii sabıkı utûfetlû Dâvud paşa hazretlerine dahi bir kıt'a mücevher kutu ihsan buyurularak zât-ı âli-i şehinşâhinin ilm-i şerife bu cihetle dahi rağbet ve hürmet-i seniye-i şâhânelerini izhâr buyurmuş oldukları derkâr ve bu usûl-ü mehâsinşümûl dahi dibâcetirâz-ı şerefnâme-i maasir-i memduha-i hilâfet-penâhilerinden idüğü bedihî ve nümûdârdır.»

2°) 25 Ramazan 1274 tarihinde mukarrirlerin ne suretle seçilmesi muvafık olacağı hakkında 106 ncı şeyhülislâm Meşreb efendi hafidi Muhammed Ârif efendinin makamı sedareti tavsit yoluyla vâki arz ve istizanı üzerine südur eden irade sureti :

«Meşihat makamından sadarete yazılan tezkere :

Mâruzu dâiyi keminelidir ki,

Çend gün akdemce zatı sedaretpenâhilerile vuku bulan mülakatı âcizîde bermutad huzuru hazreti hilâfetpenâhide kıraat olunan tefsiri şerif derslerinin mukarrir ve muhatapları hakkında dikkat ve itina olunması hususu müzakere olunmuştu. Filhakika dersi mezkûr maaşî tarikten olmayıp ciheti ilmiyeden kemaliyle itina olunacak mevaddan iken muhataplarından mahlûl vukuunda asla ehliyet aranılmıyarak bazı mahali âliden olunan iltimas üzerine bir takım nâchil kesân muhatap yazılmış ve bu cihetle huzuru hümayun derslerinde bulunan muhatap efendilerde eshabı ilim azalmış olmasile evaili meşihatı âcizanemde bu hususun dahi islâhı tefekkür ve mütalea olunarak minbâid rica ve iltimasa bakılmayıp

dersi mezkûra dersiâm hoca efendilerden maadasının yazılmaması ve mümaileyhimden dahi herkimin dersi ilerude ve alâmeti kemale olarak talebesi ziyade ise anın sairleri üzerine tercih kılınması bittensib üç dört senedir bu veçhile icabı icra olunmakta olduğundan dersi mezkûr muhatapları filcümle islah olunmuş ise de mukarrirlik hakkında henüz bir usul olmadığı cihetle münhal vukuunda erbabının tedarikine vakit kalmıyarak bazı taraftan ehliyetsiz kimesneler iltizam ve tesahüb olunması böyle vâcib-ülitina olan bir şeyin nâehil eline geçmesine sebebiyet vermekte olduğundan bunun dahi bir nizama raptiyle bundan böyle mukarrir efendilerden mahlûl vukuunda yerine tayin olunacak efendiler makamı meşihatı islâmiyede bulunan zatın huzurunda meclisi intihabı hükkâm âzasından münasib bazı zevat ile ders vekili hoca efendi hazır olduğu halde imtihan olunarak ispatı ehliyet edenlerin bir kit'a defteri bittanzim atebei aliyeyi hazreti mülûkâneye arz ve istizan kılınması münasib gibi layihi hatırı dâiyanem olmuş olduğu muhatı ilmi âli-i vekâletpenahileri buyuruldukte ol babda emir ve irade hazreti menlehülemrindir. 25 Ramazan 1274, Ârif.»

«Makamı sedareten yazılan arzın sûreti :

Utufetli efendim hazretleri;

Ramazanı şerifte bermutad huzuru feyznüşurı hazreti hilâfetpenahide kıraat olunan tefsiri şerif derslerinde bulunan mukarrir efendilere dair vârid olan bir kit'a tezkerei aliyeyi fetvapenahi meşmulî nigâhı âli buyurulmak için arz ve takdim kılınmış olup vâkıa mümaileyhimin emri intihapları bir hüsnü surete konularak bundan böyle hal vukubuldukça yerlerine alınacakların sebebi tercihleri ancak kemali zâtileri olması muhassenatı asrıyeyi hazreti padişahîden olacağından tezkerei mezkûrede muharrer olan esasa tatbikan icrayı icabının tarafı vâlâyı meşihatı islâmiyeye havalesi emrinde her ne veçhile emir ve iradei hikmetifadei hazreti şehinşâhî şerefsünuh buyurulur ise mantuku celîli infaz olunacağı beyanile tezkerei senâveri tarkimine iptidar kılındı, efendim, 9 Şevval 1274, M.»

«Sadaret makamına mabeyn başkitâbetinden hâmiş halinde tebliğ olunan iradei şâhane sûreti :

Mâruzu çâkeri kemîneleridir ki,

Âsâb'zîbi ihtiram olan işbu tezkerei samiyeyi sedaretpenahilerile zikrolunan tezkere manzuru âlii hazreti padişahî buyurulmuş ve hususu mezkûrun tezkerei merkumede muharrer olan esasa tatbiken icrayı icabının tarafı vâlâyı meşihatı islâmiyeye havalesi müteallâk ve şerefsüdur

buyurulan emir ve iradei seniyyei cenâbı tâcidari muktezayı münifinden olarak mezkûr tezkere yine savbı sâmiî âsafilerine iade kılınmış olmağla ol babda emir ve ferman hazreti veliyyülemrindir. 10 Şevval 1274.»

«Sadaret tarafından meşihat makamına yazılan tezkere sûreti :
Mâruzu bendei diğrineleridir ki,

Ramazanı şerifte huzuru feyznüşuru hazreti hilâfetpenahide kıraat olunan tefsiri şerif derslerinde bulunan mukarrir efendilerin sureti intihaplari hakkında ittihaz olunacak usule dair tezkerei aliyeyi meşihatpenehilerinin arz ve takdimini mutazammın tezkerei âcizî ve hâmişine muharrer olan iradei seniyyei hazreti padişahî manzuru âliî fetvapenahileri buyurulmak üzere leffen irsal kılınmış olmağla mucibince iktizasının icrasile tezkerei mezkûrenin iade buyurulması babında emir ve irade hazreti menlehülemrindir. 22 Şevval 1274. M.»

«15 Şevval 1285 tarihinde mukarrirlerin terfihi hakkında düşünülen bazı tedbirlere dair 113 üncü şeyhülislâm olan Hasan Fehmi efendinin re'sen vâki istizanı üzerine südur eden iradei seniyye sureti :

Meşihat makamından mabeyn başkitabetine yazılan tezkere :

Cenâbı hayyi kadîr tekaddese zâtühu anitteşbihi vettasvir zâtı melâ-iksimâtı hazreti şâhaneyi bişsevketi veliclâl kemali sıhhat ve âfiyetle tahtı maalibahtı hümayunlarında mâdâmeddühur erikepirâyı hilâfeti kübrâ ve ömrü ikbali cenâbı şehriyarilerini ruzefzun buyursun.

Huzuru şevketmevfuru mülûkâne üçüncü dersi şerifi mukarriri bulunan mütekaidinden Ahıskavî Numan efendiyle yine mütekaidinden Fîlîbevî Abdullah efendi hayli vakittenberi hasta oldukları halde geçen gün libası hayatı müstearı terketmiş olduklarına ve Bahçekapısı civarında vâki ceddî emcedi cenâbı şehriyâri cennetmekân firdevs-âşiyân Gazi Sultan Abdülhamid Han tâbeserahu hazretlerinin bina ve ihya buyurdıkları Hamîdiyye nâm medresei münifesi müderrisliğile Topkapı sarayı maalihtivayı hümayununda Hazine koğuşu namı diğer Birinci koğuş hocalığı mumaileyh Numan efendiden ve cennetmekân müşarünileyh hazretlerinin evkafı celilelerinden muhaddislik ciheti dahi mumaileyh Abdullah efendiden ve yine sarayı âliî mezkûrda Kiler koğuşu nâmı diğer İkinci koğuş hocalığı dahi sâyei lûtuvâyei cenâbı hilâfetpenahide Galata mevleviyetile geçenlerde şâdgâm buyurulan ikinci dersi şerif mukarriri Kasidecizade faziletli Esseyyid Süleyman Sırrı efendiden münhal olmuş olduğuna mebni işbu cihâtı mebrurenin bazısı eğerçi huzuru hümayun dersi şerifi mukarriri uhdesinde ise de bazısı dahi mukarrirlerin gayrılarında olub Salâtini izâm hazeratının bina ve ihya buyurdıkları medârisi

şerifeden Lâleli nâm medresei münife dahi bu kabilden olarak tevcihatı hakkında şimdiye kadar bir kaidei mazbuta tutulmamış ve bu ise bazı mertebe erbabı kemal ve ihtiyacın emri taayyüşce mahzun ve me'yusiyetlerini istilzam eyliyeceği emri âşikâr ve bunun bir kaidei haseneye zabt ve rabtiyle sureti itidalde cereyan ettirilmesi muhassenat ve mazbutiyeti mucib olacağı bedidar bulunmuş olmağla zikrolunan muhaddislik ve koğuşlar hocalıkları ile Hamidiyye ve Lâleli medresesi müderrisliklerinin huzuru hümayun mukarrirleri bulunan dâiyan uhdesinde bulundurulmak ve bunlardan biri mevleviyetle bekâm buyurulduğu halde uhdelerinden ref ile yine mukarririne tevcih ve ita olunmak kaide ittihaz olunarak bâdezin meriyülicra tutulması münasib gibi tasavvur ve mütalea olunmuş ve bu suret eğerçi makrunu müsaadei kerametifadei cenâbı padişahî buyurulursa Lâleli medresei münifesi müderrisliğinin bâdehu hal' vukuunda kaidei muharrere üzere icabına bakılacağından mârüzzikir Hamidiyye medresei münifesinin mukarririnden Samsunlu mekremetlü Halil efendiye ve İkinci koğuş hocalığının yine mukarririnden Ayaşlı mekremetlü Mustafa efendiye ve muhaddislik cihetinin dahi yine mukarririnden Tekfurdağlı Ömer Lûtfi efendiye ve Birinci koğuş hocalığının mukarririnden Şumnulu Ahmed Hulûsi efendiye tevcih ve itası ve mümaileyh Numan efendiden açılan mukarrirliğe dahi 2 senedenberi ifayı vekâlet eden mekremetlü Ali Niyazi efendinin intihab ve tayini hususlarında her ne veçhile emir ve fermanı merhametünvanı cenâbı tâcidarı müteallik ve şerefsüdur buyurulur ise infazı hükmü celiline müsaraat kılınacağı beyanile terkimi tezkerei senaveriye iptidar kılındı, efendim. 15 Şevval 1285. Hasan Fehmi.»

«Mabeyn başkitabetinden hâmiş halinde tebliğ olunan iradei seniyye suretidir :

Hâmeârayı tevkir olan işbu tezkerei aliyyei meşihatpenahileri manzuru maarifnüshuru hazreti padişahî buyurulmuş ve iş'arı âlileri veçhile kaidei mezkûrenin bâdezin meriyülicra tutulmasile beraber zikrolunan cihetlerin ve mukarrirliğın mümaileyhim uhdelerine tevcihi müteallik ve şerefsünuh buyurulan emir ve fermanı inayetnişanı cenâbı şehriyarî mantuku münifinden bulunmuş olmağla ol babda emir ve ferman hazreti veliyyülemrindir. 16 Şevval 1285.»

Ebül'ülâ Mardin